

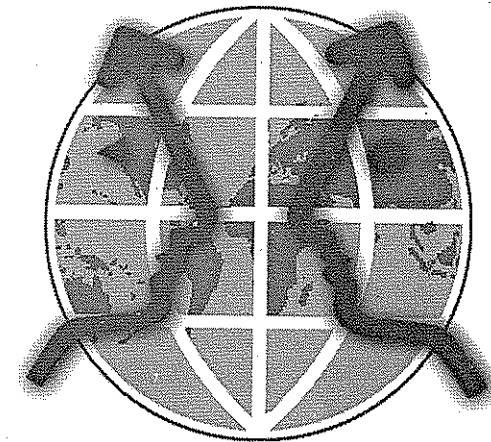
070

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Σειρά θεωρητικών μελετών και πρακτικών εφαρμογών

Επιμέλεια: Καθ. Γ. Π. Μάρκου

Μετανάστευση και εργασία
στην Ευρώπη:
η δημιουργία νέων κοινωνικών χώρων

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Αθήνα 1999

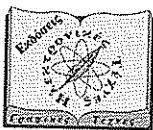
ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Σειρά θεωρητικών μελετών και πρακτικών εφαρμογών

Μετανάστευση και εργασία στην Ευρώπη: η δημιουργία νέων κοινωνικών χώρων

Ιορδάνης Ψημμένος

Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή: Φιλοσοφική
Τμήμα: Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας
Τομέας: Παιδαγωγικής
Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής
Πανεπιστημιούπολη Ζωγράφου
Γλίσια 157 84
Τηλ.: 72.77.521 Fax: 72.77.522
E-mail: info@keda.gr
website: <http://www.keda.gr>

Σελιδοποίηση - Μοντάζ - Είκτιπωση - Βιβλιοδεσία
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΕΠΕ
Αραχώβης 61 - 10682 Εξάρχεια
Τηλ.: 33.00.914 - 38.13.801 Fax: 33.03.282

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
Αθήνα 1999

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ: Φ.Π.Ψ.
ΤΟΜΕΑΣ: ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ
ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ Π.Ο.Δ.Ε.
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ Κ.Π.Σ.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΩΝ ΚΑΙ
ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. Έργο 1.1.ζ.γ

Το αφιερώνω στα παιδικά προσφυγικά χρόνια
του παππού μου Χριστόφορου, και στις
γειτονιές της Σμύρνης.

Χρηματοδότηση: Ευρωπαϊκή Ένωση
Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

Φορέας παρακολούθησης: ΥΠΕΠΘ: Ειδική Γραμματεία Π.Ο.Δ.Ε.
Ειδικός Γραμματέας: Δ. Χαλκιώτης
Διεύθυνση Β' Κ.Π.Σ.

Φορέας Υλοποίησης: Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών
Επιτροπή Ερευνών
Τμήμα: Φ.Π.Ψ.
Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής

Επιστημονικός Υπεύθυνος: Γ.Π. ΜΑΡΚΟΥ

Προλεγόμενα

Το βιβλίο αυτό αποτελεί μέρος μίας πρόσφατης συλλογικής ερευνητικής αναζήτησης, στα πλαίσια του επιστημονικού προγράμματος για την Εκπαίδευση των Παλινοστούντων και των Αλλοδαπών Μαθητών (επιστημονικός υπεύθυνος: καθηγητής κ. Γ.Π. Μάρκου) της Φιλοσοφικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Αναπτύσσοντας την κριτική θεώρηση γύρω από το πολιτικό και εργασιακό καθεστώς των ανεπίσημων μεταναστών, η μελέτη δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις κοινωνικές διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής του χώρου που καταλαμβάνουν οι τελευταίοι. Δεν αναφερόμαστε στον γεωγραφικό χώρο, αλλά στον κοινωνικό χώρο που όπως και θα αναλύσουμε στη συνέχεια του κειμένου, δεν έχει μόνο οικονομική αλλά και ιδεολογική μορφή. Αυτός ο χώρος, δεν αφορά μόνο τις δομικές παραμέτρους που επηρεάζουν τη ζωή των μεταναστών, αλλά και τις τακτικές εκείνες που οι ίδιοι χρησιμοποιούν σαν μέσο έκφρασης και αντίστασης. Η όλη αναζήτηση, τοποθετείται μέσα στο πλαίσιο ανάπτυξης της νέας μετανάστευσης που δεν είναι άλλη από την παγκοσμιοποίηση της οικονομικής και πολιτισμικής οργάνωσης της κοινωνίας.

Για την αποπεράτωση αυτού του βιβλίου, συνέβαλαν αρκετά οι καθηγήτριες Α. Phizacklea και L. Morris που με τις μελέτες τους επηρέασαν σε ένα μεγάλο βαθμό τη μεθοδολογική και Φιλοσοφική αναζήτηση γύρω από τον κοινωνικό χώρο των μεταναστών. Η πολύτιμη βοήθεια των καθηγητών Θ. Κονιαβίτη και Γ. Μάρκου ήταν καθοριστική για το όλο έργο, χωρίς να είναι υπεύθυνοι για τις τυχόν παραλήψεις ή παρερμηνεύσεις. Επίσης, για την επιμέλεια του κειμένου, και δακτυλογράφηση, η συμβολή των Ι.Δ. Μπιμπλή, Ε. Κολυδά, και Α. Φλουρή αντίστοιχα ήταν παραπάνω από πολύτιμη.

Αθήνα 1998

Ι. Ψημμένος

Περιεχόμενα

Προλεγόμενα	7
Περιεχόμενα	9
Εισαγωγή	11
Μέρος Πρώτο:	
Κοινωνικά Πλαίσια και Θεωρητικοί προβληματισμοί γύρω από τη μετανάστευση	15
Θεωρητικοί προβληματισμοί: η Νεοκλασική Σχολή	17
Θεωρητικοί προβληματισμοί: Μικρο-Μακροδομικές αντιλήψεις	22
Παγκοσμιοποίηση και ο κοινωνικός χώρος των μεταναστών	27
Παγκόσμια “δοχεία” εξουσίας και η κοινωνία των ανεπίσημων μεταναστών	30
Ενοποίηση και Διάσπαση του κοινωνικού χώρου των μεταναστών	34
“Ατομικές-Επιλογές”-Κοσμοπολιτισμός	37
Κεντρικές Παρατηρήσεις	46
Μέρος Δεύτερο:	
Ιστορική Προσέγγιση της μετακίνησης πληθυσμών στην Ευρώπη και Ελλάδα	48
Μετακινήσεις πληθυσμών στην Ευρώπη	50
Αποικιοκρατία-Σκλάβοι και εξαναγκαστική εργασία συμβολαίου (indentured labour)	50
Βιομηχανοποίηση και πρόσκαιρη εργασία	60
Μεταναστευτική πολιτική και κοινωνικός Αποκλεισμός	69
Βαλκανικές χώρες και Μεταναστευτική Πολιτική	75
Μεταναστευτικός χώρος και Ιδεολογική αναπαραγωγή των ορίων του	78
Κεντρικές Παρατηρήσεις	84
Μέρος Τρίτο:	
Εργασία και Μετανάστευση	86
Εργασιακός Χώρος και Μετανάστευση	87
Αναδιοργάνωση του Εργασιακού χώρου	96
Ο νέος χώρος εργασίας: Η διάσπαση του εργατικού χώρου	98
Κοινωνικός Αποκλεισμός	109
Πολιτισμική κατηγοριοποίηση στον εργασιακό χώρο	118
Εργασία και Μετανάστευση στην Ε.Ε.	124

Εργασία και Μετανάστευση στην Ελλάδα	135
Μεταναστευτική Πολιτική	137
Εργασία και διαστρωμάτωση των κυριότερων μεταναστευτικών ομάδων	144
Νέα κατανομή εργασίας στην Ελλάδα	149
Κεντρικές παρατηρήσεις	160
Επίλογος	161
Βιβλιογραφία	164
Ευρετήριο Ονομάτων και Όρων	183

Εισαγωγή

Ένα παγκόσμιο σύστημα οργάνωσης κυριαρχεί στην κοινωνία και επηρεάζει σημαντικά την εργασιακή και πολιτισμική δραστηριότητα. Μέσα από την ενοποίηση διαφορετικών κόσμων αλλά και τη διάσπαση και απομάκρυνση της κατανόησης, αναζήτησης και χρήσης του κοινωνικού χώρου που μοιραζόμαστε, το παγκόσμιο σύστημα οργάνωσης επανακατασκευάζει τη θέση μας απέναντι στην κοινωνία και στους "άλλους". Η ανάλυση εδώ, ερευνά αυτή τη νέα θέση μέσα από την εξέταση των "άλλων" και πιο συγκεκριμένα, μέσα από την εξέταση των αγεπίσμων μεταναστών στην Ευρώπη. Συνδέοντας δε, διαχρονικά αλλά και συγχρονικά (Glavanis 1995) την πορεία των μεταναστών στη σύγχρονη Ευρώπη, η ανάλυση θα καταγράψει τις διαδικασίες και μηχανισμούς εκείνους που φέρονται σαν υπεύθυνοι για την οριοθέτηση της θέσης των μεταναστών στην κοινωνία.

Επίσης, η ανάλυση θα επικεντρωθεί στη παρουσία των μεταναστών στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στην Ελλάδα, μέσα από την προσέγγιση της καθημερινής ζωής τους και τη συμβολή τους στην εργασιακή δραστηριότητα και πολιτικό λόγο.

Η παρουσία τόσο των δομικών παραμέτρων που οριοθετούν στην Ευρώπη την ζωή και κοινωνικό χώρο των μεταναστών όσο και της "φωνής" των τελευταίων, ίσως μας οδηγήσει σε μία πιο σύνθετη εικόνα της νέας κοινωνίας που βιώνουμε, μακριά από περιγραφικές, γεωγραφικές και οικονομετρικές μονοδιάστατες αναλύσεις. Οχι γιατί οι παραπάνω δεν έχουν προσφέρει ένα πολύ σημαντικό έργο αναζήτησης, αλλά γιατί όπως τονίζει παρακάτω η καθηγήτρια Phizacklea συχνά μας εγκλώβισαν σε μία αποσπασματική διερεύνηση του όλου θέματος. Πότε τονίζονταν η απρόσωπη μετακίνηση ομάδας ανθρώπων σαν να ήταν αποκομμένη της Ευρωπαϊκής ιστορίας και χωρίς να επιφέρουν αυτοί οι άνθρωποι αλλαγές στον τρόπο σκέψης της κοινωνίας που τους "φιλοξενούσε", και πότε εμφανιζόταν αυτή η μετακίνηση σαν αποτέλεσμα ιδιωτικών επιλόγων, χωρίς αυτές να είναι συνέχεια μιας συνολικότερης επέμβασης της πολιτικής, της οικονομικής αλλά και πολιτισμικής δραστηριότητας του καπιταλισμού σε παγκόσμια κλίμακα.

Η σύνθεση είναι αυτή που μας προβληματίζει σήμερα, και από ότι ο κοινωνιολογικός διάλογος γύρω από το θέμα της μετανάστευσης

δείχνει, αυτή η σύνθεση ούτε εύκολη ούτε προσιτή σε όλους μας είναι. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα κατανοητό όταν η σύνθεση αυτή τοποθετείται μέσα σε ένα Ευρωπαϊκό πλαίσιο αναζήτησης που για αιώνες προσπαθεί να αποσαφηνίσει τις δυνατότητες του ανθρώπου μέσα στο κοινωνικό σύστημα. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Berlin (1969) από τους Καλβινιστές μέχρι τους Καθολικούς διανοούμενους, και από τον Αριστοτέλη, τους Comte, Weber, Tawney μέχρι τον Marx και Durkheim, ο πολιτικός λόγος της Ευρώπης αναζητά αυτή την σύνθεση.

Η αναζήτηση όμως αυτής της σύνθεσης γίνεται ακόμα πιο δύσκολη όταν τα γεωγραφικά όρια της κοινωνικής οργάνωσης διευρύνονται και αποτελούν μέρος της παγκόσμιας οικονομίας και πολιτισμού, αλλά και ανακατασκευάζονται μέσα από τις συντηρητικές αρχές της κοινωνικής οργάνωσης. Αυτές οι κοινές διαπιστώσεις, δημιουργούν ένα πολύπλευρο επίπεδο αναζήτησης γύρω από τη ζωή των μεταναστών στην Ευρώπη που εμπλέκει τόσο τις συνθήκες διαβίωσης στις χώρες προέλευσης και υποδοχής, τους μηχανισμούς και διαδικασίες μεταφοράς και διαστροφώσεως του νέου εργατικού δυναμικού, όσο και τους τρόπους αναπαραγωγής του τελευταίου.

Στην Ελλάδα, η κοινωνιολογία της μετακίνησης πληθυσμών (αποδημίας-μετανάστευσης) από τη δεκαετία του 1970-1980 έχει αρχίσει να προσφέρει ένα αξιόλογο ακαδημαϊκό ερευνητικό έργο, που σίγουρα, όπως θα διαπιστωθεί και στη συνέχεια του βιβλίου, συμβάλλει αρκετά στην κατανόηση των παραμέτρων που επηρεάζουν τη ζωή του μετανάστη. Από το 1990 ξεκίνησαν και οι πρώτες μελέτες για τους ανεπίσημους μετανάστες ιδίως από τις χώρες της πρώην Σοσιαλιστικής Ευρώπης. Το βιβλίο εδώ, προσπάθησε να υπενθυμίσει στον αναγνώστη τη συμβολή του Ελληνικού επιστημονικού έργου όσο και τις ιδιαιτερότητες της Ελληνικής εμπειρίας γύρω από την μετανάστευση.

Το πρώτο μέρος της ανάλυσης εδώ, εστιάζεται στα κύρια θεωρητικά ρεύματα γύρω από το θέμα της μετανάστευσης και της παγκοσμιοποίησης. Εξετάζοντας ορισμένες θεωρητικές προσεγγίσεις για τους λόγους ή καταστάσεις που επηρεάζουν θετικά τη μετανάστευση, θα μπορούσαμε να αντλήσουμε τις απαραίτητες ερωτήσεις για την τοποθέτηση της μετανάστευσης μέσα σε ένα πλαίσιο αλλά πάνω από όλα για να ερμηνεύσουμε την ζωή των μεταναστών μέσα στους νέους κοινωνικούς χώρους τους. Στο πρώτο μέρος, το βιβλίο εστιάζεται στη Νεο-Κλασική

σχολή και στις σχολές που εξέτασαν (ιδίως τη περίοδο 1970-1980) την μετανάστευση σαν μέρος της πολιτικής οικονομίας της καπιταλιστικής οικονομίας. Μέσα από αναφορές στις νεο-Μαρξιστικές απόψεις και κριτικές που οριοθετούν την νέα κοινωνιολογική αναζήτηση για την θέση του μετανάστη στην Ευρώπη, παρουσιάζονται οι κυριότεροι παράγοντες που δημιουργούν ένα σύγχρονο αποκλεισμό του τελευταίου.

Δημιουργώντας μία συνθετική προσέγγιση μέσα από τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, της οικονομικής ζωής και δημιουργίας του κοινωνικού χώρου του μετανάστη και μέσα από διαδικασίες που πολιτικά και ιδεολογικά οικειοποιούν τον τελευταίο στην νέα κατανομή εργασιών, τονίζουμε τη σημασία του αποκλεισμού σήμερα για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αναλύοντας τις διαδικασίες ενοποίησης και εργασιακής λειτουργικής αποδιοργάνωσης (functional deregulation) που αναπτύχθηκαν μέσα από τις νέες αρχές οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης, αναπτύσσεται μία κοινωνιολογική "φιλολογία" γύρω από τις στρατηγικές και τακτικές (από την πλευρά των ανεπίσημων μεταναστών) που οδηγούν στη παραγωγή και αναπαραγωγή του εργασιακού-πολιτισμικού χώρου. Κεντρικό στοιχείο αυτού του χώρου είναι η οριοθέτηση της ταυτότητας των μεταναστών στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Ειδικότερα, η ανάλυση επικεντρώνεται στις θεωρίες γύρω από την ανάπτυξη ενός πολυ-πολιτισμικού χώρου και στην χρήση του ανεπίσημου μετανάστη στην ελαστική οικονομία.

Το δεύτερο μέρος της ανάλυσης, μέσα από μία σύντομη ιστορική αναδρομή της μετακίνησης των πληθυσμών διαχρονικά, καταγράφει τη σχέση των μεταναστών με την οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη της Ευρώπης. Το δεύτερο ήμισυ του δεύτερου μέρους, αφιερώνεται εξ' ολοκλήρου στη θεωρητική αναδρομή της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ευρώπη και στη δημιουργία χώρων κοινωνικού αποκλεισμού για τους μετανάστες του 19ου-20ου αιώνα. Για τον Isaiah Berlin (1990) η διαδρομή αυτής της πολιτικής ξεκινά με την ανάπτυξη των ιδεών του εθνικισμού στη Γαλλία και στη Γερμανία, μέσα από την κατάρριψη των ιδεών του Ρωμαϊκού Δικαίου, της παπικής εξουσίας, και την αναβίωση των ιδεών του *Volksgeist* και *Nationalgeist* (Berlin 1990: 240).

Το τρίτο μέρος της ανάλυσης, επικεντρώνεται στο θέμα της εργασίας και της μετανάστευσης. Στο πρώτο ήμισυ της αναζήτησης, παρουσιάζονται οι κύριες προσεγγίσεις γύρω από το νέο σύστημα παγκόσμιας

οργάνωσης και το πώς αυτό διαμορφώνει μία νέα πραγματικότητα στον εργασιακό χώρο. Δίνοντας έμφαση τόσο στην παραγωγή όσο και στην αναπαραγωγή αυτού του εργασιακού χώρου, η ανάλυση προσδιορίζει εκείνες τις διαδικασίες και μηχανισμούς που είναι υπεύθυνοι για τον κοινωνικό αποκλεισμό των μεταναστών αλλά ταυτόχρονα και για τη θέση του γηγενούς πληθυσμού απέναντι στο παγκόσμιο σύστημα οργάνωσης. Το δεύτερο ήμισυ αυτού του μέρους αναλύει την εμπειρία και ακαδημαϊκό λόγο γύρω από τη μετανάστευση στην Ε.Ε. και ιδιαίτερα στην Ελλάδα.

Μέρος Πρώτο:

Κοινωνικά πλαίσια και θεωρητικοί προβληματισμοί γύρω από τη μετανάστευση

Δημιουργώντας τις πρώτες κοινωνιολογικές αναζητήσεις για τη μετανάστευση είναι σαν κάποιος, όπως εξηγεί ο de Certeau (1993) στο *Walking in the City*, να κοιτάζει το Manhattan από τον 110ο όροφο του Διεθνούς Εμπορικού Κέντρου, αλλά και ταυτόχρονα να χάνεται μέσα στα βήματα των περαστικών και στους λαβύρινθους των κατακόρυφων αρχιτεκτονικών δομών. Για τον de Certeau όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Cresswell (1997), οι νομάδες, μετανάστες, και οι ταξιδιώτες καταλαμβάνουν έναν κόσμο όπου τίποτα δεν είναι δεδομένο ή σταθερό (Cresswell 1997: 360). Στο βιβλίο του de Certeau, *Practice of Everyday Life* (1984), αναζητάται η οπτική γωνία του περαστικού μέσα στην πόλη χρησιμοποιώντας ένα μάκρο και μικρο μοντέλο προσέγγισης. Αν κάποιος ακολουθήσει μεταφορικά την οπτική γωνία που προσφέρει το Διεθνές εμπορικό κέντρο, ο μετανάστης και η μετανάστευση αποτελούν ένα μέρος του όλου σχεδιασμού της οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης και παραγωγής του νέου εργατικού δυναμικού.

Για τον de Certeau η στρατηγική του σχεδιασμού, της χαρτογράφησης και της κατηγοριοποίησης της παραπάνω παραγωγής αποτελούν τα κυριότερα μέσα ελέγχου της κοινωνίας των ισχυρών. Από την άλλη πλευρά, η οπτική γωνία που προσφέρεται μεταφορικά από το ισόγειο του Διεθνούς Εμπορικού Κέντρου αφήνει περιθώριο αναζήτησης τακτικών (των περαστικών νομάδων ή μεταναστών) αντίδρασης στις κυρίαρχες κατηγοριοποιήσεις, σχεδιασμούς και μηχανισμούς παραγωγής, ενός απρόσωπου φθηνού εργατικού δυναμικού. Οι περαστικοί για τον de Certeau, γίνονται ήρωες της καθημερινότητας μέσα από τις ιστορίες τους και μέσα από νέους δρόμους αντίστασης που ανακαλύπτουν για την μεταφορά τους και την επιβίωση. Αναφερόμενοι τόσο στις στρατηγικές σχεδιασμού του νέου εργατικού δυναμικού όσο και στις τακτικές που αναπτύσσονται, σαν μορφές αντίστασης από τον τελευταίο, θα προσπαθήσουμε εδώ να προσφέρουμε μία πρώτη συνθετική αναζήτηση της ζωής των μεταναστών στην Ευρώπη σήμερα και ιδιαίτερα στην Ελλάδα.

Η πόλη, οι συνθήκες, οι συνθήκες διαβίωσης και οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στο μεταναστευτικό δυναμικό και στο γηγενή πληθυσμό καθώς και η φωνή του πρώτου αποτελούν τα κύρια στοιχεία

κοινωνιολογικής αναζήτησης για τη θέση των μεταναστών στο εργασιακό και πολιτισμικό πεδίο της κοινωνίας μας. Μόνο που τα παραπάνω, τόσο για τον ερευνητή όσο και για το μετανάστη αποτελούν μυστήριες αφαιρέσεις από την καθημερινή ζωή που βλέπει, οριοθετεί και συνάμα οριοθετείται.

Το 1991 βρεθήκαμε μπροστά σε χώρους ομαδικής στέγασης των ανεπίσημων μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας, σε πλατείες όπου λειτουργούσαν σαν χώροι αναζήτησης εργασίας και σαν “ανθρώπινα bazaar” (Chtouris and Psimmenos 1997), και σε “επιχειρήσεις σκούπας”, όπου το ανθρώπινο στοιχείο της πόλης συναντούσε την έννομη τάξη και σχεδιασμό. Μέσα από τα νέα στοιχεία κοινωνικής οργάνωσης στην Ελλάδα και όχι μόνο, ο αναλυτής αυτής της νέας οργάνωσης πότε προσπαθούσε να προσεγγίσει τη νέα κατάσταση επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στο τόπο των μεταναστών, και πότε στην ίδια την μετακίνηση.

Χρειαζόμαστε λοιπόν ένα πεδίο λειτουργίας και χρήσης (που χρησιμεύουν ως εργαλεία ανάλυσης) και ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο το πεδίο των μεταναστών υπάρχει και αναπτύσσεται. Το πεδίο εδώ είναι ο κοινωνικός χώρος των μεταναστών, ενώ το πλαίσιο, η παγκόσμια οργάνωση της εργασιακής και πολιτισμικής δραστηριότητας. Το πρώτο, ξεκινά μέσα από τις ιστορίες καθημερινής αναζήτησης τρόπων διαβίωσης. Αυτές, τόσο σε θεσμικό, όσο και σε ιδεολογικό επίπεδο, δημιουργούν μία μάζα αθροισμάτων διαφορετικών αναζητήσεων και εκεί που τέμνονται δημιουργούνται οι πρώτοι σχηματισμοί των κοινωνικών χώρων των μεταναστών. Το δεύτερο, προϋπάρχει του μετανάστη και της μεταναστευτικής κίνησης, εγκλωβίζει τον ίδιο, τη χώρα προέλευσης και τη χώρα υποδοχής σε διαδικασίες και μηχανισμούς που οριοθετούν την εργασία και πολιτισμική οντότητα των μεταναστών. Και αυτό το πλαίσιο δεν είναι μόνο ένα αντικείμενο παραγωγής αγαθών, ένας μηχανισμός ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας είναι και ένα σύστημα αναπαραγωγής ιδεών, ηθικής και συνηθειών (Lemert 1997).

Τις παραπάνω σκέψεις θα προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε μέσα από την ανάλυση των κυριότερων θεωριών γύρω από τη μετανάστευση, έχοντας πάντοτε υπ’ όψιν ότι από τη μία πλευρά δεν υπάρχει σήμερα μία ολοκληρωμένη θεώρηση της τελευταίας, και από την άλλη πλευρά, ούτε ένας δι-επιστημονικός κλάδος που αποκλειστικά να ασχολείται με τη μετακίνηση των πληθυσμών.

Θεωρητικοί προβληματισμοί γύρω από τη μετανάστευση: Η Νεοκλασική σχολή

Η κάθε φιλοσοφική αναζήτηση γύρω από το φαινόμενο της μετανάστευσης, όπως εξηγεί ο Massey (1997), έχει το δικό της προσανατολισμό, μεθόδους διερεύνησης και σκέψεις για το τι προκαλεί τη διεθνή μετακίνηση των πληθυσμών, και τι της επιτρέπει να αναπτύσσεται, και τί προωθεί τη δημιουργία κοινωνικών χώρων των μεταναστών.

Θα μπορούσαμε όμως, όπως άλλωστε τονίζει ο παραπάνω συγγραφέας, να χωρίσουμε τις θεωρητικές προσεγγίσεις σε τρεις μεγάλες σχολές, όπου η κάθε μία έχει υποειδικεύσεις και ανάλογες μεθόδους έρευνας.

Μία από τις βασικές σχολές ανάλυσης της μετανάστευσης είναι η Νεο-κλασική αναζήτηση που κατά κύριο λόγο στηρίζεται στις δημογραφικές και κλασικές οικονομικές σκέψεις. Χωρίς να θέλουμε εδώ να αφοσιωθούμε στην ιστορική διαδρομή της σχολής αυτής, θα ήταν σωστό να τονίσουμε ότι βασίζεται στις δημογραφικές και τοπογραφικές μελέτες του Ravenstein (1885) στο *Laws of Migration*.

Οι νόμοι της μετανάστευσης για τον Ravenstein συνοψίζονται στην μελέτη του Grigg (1994) *E.G. Ravenstein and The Laws of Migration*. Κατά την τελευταία μελέτη, η πλειοψηφία των μεταναστών μεταναστεύουν σε μικρές αποστάσεις από την χώρα ή τόπο προέλευσης (Grigg 1994:149). Η διαπίστωση αυτή αν και βασίζεται κατά το πλείστον σε χαρτογραφικές διαπιστώσεις ενδομεταναστευτικής μετακίνησης πληθυσμών, ιδίως προς τα αστικά κέντρα (η μελέτη του Anderson 1971 για το Preston είναι σημαντική για αυτήν την μεταναστευτική κίνηση), ίσως και να ισχύει και για τη διεθνή μεταναστευτική κίνηση στην Ευρώπη. Από ό,τι θα δούμε παρακάτω (στο κεφάλαιο για την ιστορία της μετανάστευσης στην πρωτο-βιομηχανική περίοδο) η μετανάστευση ιδίως στα Βαλκάνια συνδέθηκε με την μετακίνηση σε μικρές αποστάσεις. Αυτό είναι ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ιδίως μιάς περιόδου πριν της ανάπτυξης των σιδηροδρομικών γραμμών και των κρατικών συνόρων (Klausen and Tilly 1997, Nugent 1995), όπου για παράδειγμα οι λαοί των Βαλκανικών χωρών μετανάστευαν από μία χώρα σε άλλη πολλές φορές χωρίς κανένα μεταφορικό μέσο, και χωρίς να ανακόπτονται από τους οικογενειακούς και πολιτισμικούς δεσμούς της χώρας ή του τόπου τους. Μια από τις περιπτώσεις μετακίνησης σε μικρές αποστάσεις για

τον Ravenstein είναι και αυτή της γυναικείας μεταναστευτικής κίνησης στην Ευρώπη και ιδιαίτερα της ενδομετανάστευσης. Ιδίως στην περίπτωση των οικιακών βοηθών (από τον ίδιο οικογενειακό κύκλο ή όχι) και των φιλοξενούμενων μεταναστριών, σαν μέρος ανταλλαγής εργατικής δύναμης ανάμεσα σε οικογένειες που τα παιδιά τους είχαν μεταναστεύσει, αυτή η παραπάνω μετακίνηση ίσχυε (Hareven 1994, Beynon 1994). Η γυναικεία όμως μετανάστευση, τόσο την προ-βιομηχανική, βιομηχανική και μετα-βιομηχανική περίοδο της Ευρώπης, χαρακτηρίζεται όχι μόνο από μετακινήσεις μικρών αποστάσεων αλλά και μεγάλων (υπερατλαντικών) αποστάσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μεταναστευτική κίνηση των γυναικών κατά τη δεύτερη περίοδο αποικιοκρατίας στη Λατινική Αμερική (ιδίως Βραζιλία), κατά την περίοδο της μετανάστευσης στις Ενωμένες Πολιτείες της Αμερικής και κατά την πρόσφατη μεταβιομηχανική περίοδο ανάπτυξης των υπηρεσιών διασκέδασης και τις οικιακής οικονομίας στην Νότια Ευρώπη (Nugent 1995, Ferro 1997, Phizacklea 1997).

Άλλοι νόμοι μεταναστευτικής κίνησης για τον Ravenstein είναι: αυτός που συνδέει την πληθυσμιακή μετακίνηση με τις ανάγκες για εργασία και μισθούς, ο νόμος που διασυνδέει το μέγεθος μετανάστευσης με την ανάπτυξη της βιομηχανίας, εμπορικών ανταλλαγών και μεταφορικών μέσων, η μετακίνηση από μη-αστικές σε αστικές περιοχές, η ανάπτυξη των τελευταίων σαν αποτέλεσμα της μετανάστευσης και ο νόμος ότι οι περισσότεροι μετανάστες είναι ενήλικες και ότι οι οικογένειες σπανίως μετακινούνται εκτός της περιοχής γεννήσεως. Επίσης για τον Ravenstein, όσοι μεταναστεύουν σε μακρινές αποστάσεις από τον τόπο προέλευσης, συνήθως αυτό γίνεται κατ' επιλογή από ανθρώπους που διαθέτουν υψηλά εκπαιδευτικά και τεχνικά προσόντα εργασιακής ειδίκευσης (σε σχέση με όσους μεταναστεύουν σε μικρές αποστάσεις) και συνήθως πηγαίνουν προς μεγάλα κέντρα εμπορίου και βιομηχανικής δραστηριότητας (Grigg 1994:153).

Για τον Ravenstein επίσης, η μετακίνηση πληθυσμών φαίνεται να έχει αμφίδρομες τάσεις και να ισχύει περισσότερο για αυτούς που βρίσκονται σε μη-αστικές περιοχές. Για το πρώτο ο Ravenstein φαίνεται, ακόμη και για χώρες που χαρακτηρίστηκαν από την αποδημία, να έχει δίκιο, εφ' όσον αν μόνο εξετάσουμε την Ιταλία και την Ελλάδα τότε θα δούμε ότι οι μετακινήσεις προς υπερπόντιες χώρες συνοδεύτηκαν από

μία ενδομεταναστευτική κίνηση (λόγω έλλειψης εργατικών χεριών) αλλά και από μία μεταναστευτική κίνηση (οικονομικών και πολιτικών προσφύγων από άλλες χώρες) προς τις περιοχές της αποδημίας. Αυτό ιδιαίτερα ισχύει για τις μη-αστικές περιοχές της Βόρειας Ελλάδας και της Νότιας Ιταλίας, όπου στρώματα μεταναστών από τις γύρω Βαλκανικές χώρες (Γιουγκοσλαβία, Αλβανία) και τις χώρες της Βορείου Αφρικής μετακινήθηκαν (Chtouris and Psimmenos 1997).

Όσο αφορά την μετακίνηση του πληθυσμού από μη-αστικές σε αστικές περιοχές, αν και γενικά είναι παραδεκτό ότι αυτού του είδους η πληθυσμιακή μετακίνηση χαρακτηρίζει το 18ο και 19ο αιώνα, στα τέλη του 19ου αιώνα και σήμερα παρατηρείται και η αντίστροφη μετακίνηση και ταυτόχρονα η μετανάστευση από αστικά κέντρα προς άλλα αστικά κέντρα. Ιδίως στην περίπτωση των εποχιακών εργατών και των εργατών από αστικά κέντρα τρίτων χωρών, η παγκόσμια διασύνδεση εργασίας και μεταφοράς εργατικού δυναμικού επιτρέπει μια πιο πολύπλοκη μετακίνηση πληθυσμού που ξεφεύγει ίσως από τις αρχικές σκέψεις γύρω από την απορρόφηση αυτού από τη βιομηχανία.

Στηριζόμενοι στους παραπάνω νόμους του Ravenstein, η Νεο-κλασική σχολή, από την εποχή των πρώτων τοπογραφικών μελετών (1841-1891) μέχρι και σήμερα, προώθησε μια τυπολογία αναζήτησης των γενικών κανόνων μετακίνησης πληθυσμών ιδίως εντός της Ευρώπης και από την Ευρώπη προς τις υπερπόντιες χώρες (Holmes 1994).

Η Νεο-κλασική σχολή επικεντρώνεται στις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στους μισθούς και απασχόληση στις διάφορες χώρες και στο κόστος της μετανάστευσης (Massey 1997: 258). Στηρίζεται στη σκέψη ότι η μετανάστευση είναι εξαρτημένη από ατομικές επιλογές για την εξασφάλιση και αύξηση του εισοδήματος.

Όπως διευκρινίζουν οι Castles και Miller (1993) για τη Νεο-κλασική σχολή:

... Αυτή η παράδοση! (αναφερόμενος στο Ravenstein και τη Νεο-κλασική σχολή) παραμένει ζωντανή ανάμεσα στις εργασίες των Δημογράφων, Γεωγράφων και Οικονομολόγων (για παράδειγμα Jackson 1969). Οι γενικές θεωρίες ... δίνουν έμφαση στις τάσεις των ανθρώπων να μετακινούνται από πυκνοκατοικημένες σε αραιοκατοικημένες περιοχές, ή από χαμηλόμισθες σε υψηλόμισθες

1. Βλέπε επίσης: Chayanov (1986), Portes and Rumbaut (1996).

περιοχές ... Αυτές οι προσεγγίσεις είναι γνωστές σαν *push-pull theories* (θεωρίες για τις αιτίες που σπρώχνουν προς τη μετανάστευση και έλκουν τους μετανάστες). Οι τάσεις προς τη μετανάστευση έχουν να κάνουν με τη δημογραφική ανάπτυξη, τους χαμηλούς δείκτες διαβίωσης, το χάσιμο ή μη ύπαρξη των οικονομικών ευκαιριών, και την πολιτική καταπίεση, ενώ οι τάσεις έλξης (των μεταναστών έχει να κάνει) με τη ζήτηση εργατικού δυναμικού, διαθεσιμότητα γης, καλές οικονομικές ευκαιρίες και πολιτικές ελευθερίες... (Castles and Miller 1993: 19)².

Η Νεο-κλασική σχολή χωρίζεται σε δύο επιμέρους αναζητήσεις: αυτή που προωθεί μακρο-προσεγγίσεις και αυτή που αναζητά τα αίτια της μετανάστευσης σε μικρο-επίπεδο κοινωνικών σχέσεων. Όσο αφορά το πρώτο, η συλλογιστική της σχολής αυτής κατά την άποψη του Massey (1997: 259) στηρίζεται στις παρακάτω υποθέσεις:

- (α) η διεθνής μετανάστευση εργατικού δυναμικού δημιουργείται λόγω διαφορών ανάμεσα στις κλίμακες μισθών διαφόρων χωρών.
- (β) η μείωση των παραπάνω διαφορών, θα επιφέρει αρνητικά αποτελέσματα στη μετακίνηση εργατικού δυναμικού.
- (γ) το διεθνές κύμα (μετανάστευσης) ανθρώπινου κεφαλαίου (σε σχέση με τους εξειδικευμένους εργάτες και επιστήμονες) αντιδρά διαφορετικά από τις διαφορές μισθών (που συνήθως οι ανειδίκευτοι εργάτες αντιμετωπίζουν).
- (δ) οι αγορές εργασίας είναι εκείνες που "ευθύνονται" για τα κύματα εργατικού δυναμικού, σε διεθνή επίπεδα.
- (ε) ο τρόπος με τον οποίο οι κυβερνήσεις θα ελέγχουν τη μετανάστευση είναι μέσω της ρύθμισης της επιρροής της αγοράς εργασίας στις χώρες προέλευσης και χώρες υποδοχής.

Οι δύο πρώτες υποθέσεις, ενώ φαινομενικά μπορεί να εξασφαλίζουν κάποια μείωση της μεταναστευτικής δύναμης, στην ουσία δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Οι ιστορικοί δεσμοί, οι πολιτικές αναταραχές, καθώς και τα πολιτισμικά πρότυπα, είναι εξίσου υπεύ-

2. Κατά την άποψη των Castles and Miller (1993) η Νεο-κλασική σχολή αναλύει τη μετανάστευση ανεξάρτητα των ιστορικών δομών και συνδέει τη μετανάστευση με τους πιο οικονομικά αδύνατους, ενώ στην πραγματικότητα συνήθως συμβαίνει το αντίθετο. Επίσης, κατά την άποψη των συγγραφέων η σύζευξη των τάσεων που ωθούν και έλκουν τη μετανάστευση φαίνεται στην περίπτωση της Ολλανδίας και της Γερμανίας να μην ισχύουν. Παρόμοια ένταση τονίζεται και στην ανάλυση των Portes and Rumbaut (1996): 272. Οι συγγραφείς θεωρούν ότι αντίθετα με την υπόθεση της Νεο-κλασικής σχολής για τις πιο φτωχές χώρες, οι μετανάστες συνήθως προέρχονται από χώρες με μέσο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης.

θυνα για τη μετανάστευση (Portes and Rumbaut 1997, Waters 1995)³. Και εκτός αυτού, ένα μεγάλο μέρος του διεθνούς μεταναστευτικού κύματος αποτελείται από τα κοινωνικά στρώματα μεσαίου οικονομικού κύρους (π.χ. Κούρδοι από το Ιράκ, ομογενείς από τον Πόντο). Εξάλλου, η τελευταία υπόθεση φαίνεται να αγνοεί το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις μέσω των μεταναστευτικών πολιτικών ρυθμίζουν προς όφελος της ντόπιας και παγκόσμιας αγοράς τις μετακινήσεις του εργατικού δυναμικού. Δεν είναι δηλαδή η μετανάστευση αποτέλεσμα της απουσίας των κυβερνητικών ρυθμίσεων στη ντόπια αγορά εργασίας, αλλά το αντίθετο⁴.

Όσο αφορά τις προσεγγίσεις σε μικρο-επίπεδο, ο Massey ξεχωρίζει δέκα σημαντικές υποθέσεις. Αυτές έχουν να κάνουν με τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους μισθούς και στους δείκτες απασχόλησης, με τις επιρροές που εξασκούν οι παράγοντες ανθρώπινου κεφαλαίου (εκπαίδευση, ειδικευση, γλωσσικές δυνατότητες ένταξης) στη μετανάστευση, και με την τεχνολογική υποδομή που δύναται να μειώσει το κόστος της μετανάστευσης. Επίσης, υποτίθεται ότι η μετανάστευση είναι το άθροισμα των ατομικών μετακινήσεων παίρνοντας υπ' όψιν το κόστος-κέρδος (από τη μετανάστευση) του κάθε ατόμου ξεχωριστά. Μια άλλη σημαντική υπόθεση (από τις παραπάνω) είναι ότι δεν συμπεριφέρονται όλες οι αγορές εργασίας το ίδιο. Μερικές επηρεάζουν ομάδες και άτομα θετικά προς τη μετανάστευση, και άλλες όχι.

Και οι δύο παραπάνω πλευρές της Νεο-κλασικής θεώρησης, διακρίνονται από μία υπεραπλούστευση της μεταναστευτικής κίνησης και πολλές φορές χαρακτηρίζονται επίσης σαν ατομικιστικές αντιλήψεις, όπου απομονώνοντας τα δομικά πλαίσια της κοινωνίας και τις επιρροές της τελευταίας επάνω στο άτομο, προβάλλουν το τελευταίο σαν απόλυτα κυρίαρχο γύρω από τις επιλογές της μετανάστευσης.

3. Παραδείγματα εδώ αποτελούν οι αποικιοκρατικές σχέσεις ανάμεσα στην Αμερική και Μεξικό ή Αγγλίας και Δυτικών Ινδιών.

4. Οι κλασικές σπουδές για τις αγορές, στο χώρο της κοινωνιολογίας είναι αυτές των: Parsons and Smelser (1984) *Economy and Society: A study in the integration of economic and social theory*, και Polanyi (1957) *The Great Transformation*. Ειδικότερα στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο *The Programme*, οι Parsons και Smelser αναλύουν τις σχέσεις μεταξύ οικονομίας και, όπως αναφέρουν, συλλογικότητας και κοινωνικού συστήματος. Βλέπε επίσης την ανάλυση που κάνει για τον Granovetter (1981) ο Swedberg (1987): 117-118.

**Θεωρητικοί προβληματισμοί γύρω από τη μετανάστευση:
Μικρο-Μακρο δομικές αντιλήψεις.**

Συνέχεια της ανάπτυξης της Νεο-κλασικής σχολής, είναι η σχολή της δομικής προσέγγισης. Σύμφωνα με την άποψη της Romaniszyn (1997), όπως και η Νεο-κλασική σχολή, διαιρείται σε δύο μέρη: αυτό της μικρο-δομικής διαδικασίας, και αυτό της μακρο-δομικής διαδικασίας μετανάστευσης.

Αναφορικά με το πρώτο μέρος, οι μικρο-δομικές αντιλήψεις εδώ συσχετίζονται με αυτό που ονομάζουμε *δικτυακή μετανάστευση* (networks) και *αλυσιδωτή μετανάστευση* (chain migration). Για τους Portes και Rumbaut (1996: 276) το πρώτο είδος μετανάστευσης αναφέρεται και ως η μικρο-δομή της μετανάστευσης μέσα από την κατασκευή κοινωνικών δικτύων. Σε αντίθεση με τις θεωρίες ώθησης-έλξης της μετανάστευσης, η ιστορία της μετακίνησης των πληθυσμών δείχνει ότι ακόμα και στην περίπτωση (παρόμοιες παρατηρήσεις γίνονται στο τρίτο μέρος) που έχουμε ίδιους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, οι μεταναστεύσεις διαφέρουν. Για τους παραπάνω συγγραφείς⁵, η επεξήγηση αυτών των διαφορών βρίσκεται ακριβώς μέσα από τη χρήση του πλαισίου των κοινωνικών δικτύων. Η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των μεταναστών (για τη χώρα υποδοχής) αλλά και ανάμεσα στους επαναπατριζόμενους και στους μελλοντικούς μετανάστες, καθορίζουν την Ιστορική ανάπτυξη της μετανάστευσης από τη μία χώρα σε μία άλλη⁶. Η μετανάστευση μέσα από την προσέγγιση των κοινωνικών δικτύων (σε αντίθεση με τη Νεο-κλασική σχολή) είναι ομαδικό, οικογενειακό παράγωγο των σχέσεων που δημιουργούνται ανάμεσα στους πρώτους μετανάστες και τις συγγενικές ομάδες που μένουν πίσω στη χώρα προέλευσης.

Το δεύτερο είδος της μετανάστευσης έχει να κάνει με αυτό που ονομάσαμε παραπάνω αλυσιδωτή μετανάστευση (chain migration). Η Romaniszyn (1997) πιστεύει ότι αυτό το είδος μετανάστευσης σε μακροχρόνο στάδιο καθιερώνει μία σειρά από μεταναστεύσεις μεταξύ δικτύων στη χώρα προέλευσης και υποδοχής (όπως αυτή των Πολωνών μετα-

5. Επίσης βλέπε: Καβουνίδη, Τ. (1998): 'Μετανάστευση, νομιμοποίηση και κοινωνικά δίκτυα', Campani (1997) και Χτούρης (1997): 225.

6. Κλασική μικρο-κοινωνιολογική μελέτη για αυτή τη δικτυακή συσχέτιση είναι των: Thomas and Znaniecki (1984) *The Polish Peasant* και των Elias and Scotson (1994) *The Established and the Outsiders*.

ναστών στην Ελλάδα), μέσα από μηχανισμούς ανταλλαγής πληροφοριών (όπως γύρω από τη συνθήκη απασχόλησης-μισθοδοσίας) και μηχανισμούς μείωσης των εξόδων μετανάστευσης.

Οι μακρο-δομικές αντιλήψεις για τη μετανάστευση ποικίλλουν και θα ήταν δύσκολο εδώ να συνοψίσουμε όλες τις πτυχές τους μιας και επεκτείνονται στους ιδιαίτερους κλάδους της Ανθρωπολογικής επιστήμης (Buechter and Buechter 1987: 1 στο Romaniszyn 1997: 3) όσο και της Γεωγραφικής και Κοινωνικής επιστήμης.

... Οι μακρο-δομές περιλαμβάνουν την πολιτική οικονομία της παγκόσμιας αγοράς, τις διακρατικές σχέσεις και τους νόμους, ... την ανάπτυξη της παραγωγής, διάθεσης και ανταλλαγής (προϊόντων και ανθρώπινου δυναμικού) τους τελευταίους πέντε αιώνες-με την τάση προς μία ακόμα παραπάνω ενοποίηση της Διεθνούς οικονομίας... (Castles and Miller 1993: 23).

Για τη Phizacklea (1998), κύριοι εκπρόσωποι αυτής της πολιτικής οικονομίας της μετανάστευσης ήταν οι σχολές της κοινωνιολογίας της ανάπτυξης, του θεωρητικού μοντέλου της εξάρτησης (dependentistas)⁷, και της Διεθνούς συστημικής θεωρίας (Castles and Kosack 1973, Nikolinakos 1975, Castells 1975). Η τελευταία ιδίως, βασιζόμενη στην ανάλυση του Wallerstein (1974) συνδέει τη διεθνή μετανάστευση των πληθυσμών με την πολιτική, οικονομική και ιδεολογική οργάνωση της παγκόσμιας αγοράς και του καπιταλιστικού συστήματος.

Κατά την άποψη του Massey (1997) η παραπάνω αναζήτηση βασίζεται στις εξής υποθέσεις:

- (α) Η Διεθνής μετανάστευση είναι μία φυσική συνέπεια της καπιταλιστικής αγοράς στον αναπτυσσόμενο κόσμο, η εισχώρηση της Παγκόσμιας οικονομίας στις περιφερειακές χώρες λειτούργησε σαν καταλύτης στη διεθνή μετακίνηση.
- (β) Η διεθνής ροή εργατικού δυναμικού ακολουθεί τη διεθνή ροή προϊόντων και κεφαλαίου, αλλά αντιθέτως. Η καπιταλιστική επένδυση δημιουργεί ένα ξεριζωμένο, μετακινούμενο πληθυσμό στις περιφερειακές χώρες.
- (γ) Η διεθνής μετανάστευση είναι περισσότερο πιθανή ανάμεσα σε πρώην αποικιοκρατικές δυνάμεις και τις πρώην αποικίες.
- (δ) Εφ' όσον η διεθνής μετανάστευση παράγεται μέσα από την παγκο-

7. Βλέπε: Corbridge (1986) *Capitalist World Development* και επίσης Bernstein (1973) *Underdevelopment and Development*.

ομοιοποίηση της οικονομίας της αγοράς, ο τρόπος ελέγχου της μετανάστευσης από τις κυβερνήσεις πραγματοποιείται μέσα από τις επενδυτικές πολιτικές και τις ρυθμίσεις στη ροή κεφαλαίων και ειδών.

- (ε) Οι πολιτικές και στρατιωτικές επιχειρήσεις ελέγχου των παραπάνω στρατηγικών, είναι πολλές φορές υπεύθυνες για την ανάπτυξη κύματος προσφύγων.
- (ζ) Η διεθνής μετανάστευση έχει να κάνει πολύ λίγο με τις διαφορές (ανάμεσα στις χώρες) στους μισθούς και στους δείκτες απασχόλησης, και περισσότερο με τις δυναμικές διαδικασίες ανάπτυξης της αγοράς και διάρθρωσης της παγκόσμιας οικονομίας.

Το κυριότερο όμως πρόβλημα με τις παραπάνω αντιλήψεις γύρω από τη μετανάστευση είναι (όπως θα δούμε και στο τρίτο μέρος) ότι δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στις δομές και μηχανισμούς της πολιτικής οικονομίας της μετανάστευσης αφήνοντας έξω από το θεωρητικό διάλογο το ρόλο του μετανάστη σαν φορέα δράσης. Όπως εξηγεί η Phizacklea (1998), από τη μία πλευρά οι Νεο-κλασικές αντιλήψεις “εξυμνούσαν” το άτομο μπροστά στις δομές, ενώ από την άλλη πλευρά, ιδίως οι νεο-μαρξιστικές προσεγγίσεις της δεκαετίας του 1970, “εξυμνούσαν” την υπεροχή των δομών επάνω στο άτομο.

Η σύζευξη και των δύο φαίνεται απαραίτητη, γιατί όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, η μετανάστευση είναι αποτέλεσμα της παραγωγής και ιδεολογικής αναπαραγωγής ενός παγκόσμιου συστήματος οργάνωσης. Δίχως την παραγωγή και αναπαραγωγή των κοινωνικών χώρων του μετανάστη, καθώς και του πλαισίου εντός του οποίου αυτή η μετανάστευση υπάρχει, οι κοινωνιολογικές αναζητήσεις μετατρέπονται σε “περιπάτους” δίχως σημασία για τον παρατηρητή και τον κόσμο του παρατηρούμενου.

Ιδίως, η άρνηση (μέσα από την προβολή της φωνής των μεταναστών) της παρουσίασης των μεταναστών μόνο σα θύματα της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, και η ανάπτυξη μιας μετα-θυματολογικής εμπειρίας των τελευταίων, παρουσιάζεται έντονα στο προσκήνιο των σημερινών κοινωνιολογικών αναζητήσεων. Μέσα από την προσέγγιση των κοινωνικών χώρων του μετανάστη στη χώρα υποδοχής η Phizacklea (1998) καθώς και οι μελέτες των Anthias και Yuval-Davis (1993), και Gilroy (1987), αναπτύσσουν τη φιλολογική αναζήτηση της δράσης του μετανά-

στη στο χώρο του, της ετερογένεσης της ταυτότητάς του, και της αντίστασής του στην εκμετάλλευση. Κατά την άποψη της καθηγήτριας Phizacklea, η παρουσίαση αυτής της μετα-θυματολογικής εμπειρίας μέσα από την ανάλυση της γυναικείας μετανάστευσης ξεπερνά το πρόβλημα που διαπιστώνει και ο Ahmad (1994) στο βιβλίο του *In Theory*. Το πρόβλημα αυτό έχει να κάνει με την παρουσίαση της μετακίνησης σαν μία ιστορία χωρίς συστηματικές καταγωγές και υποκείμενα, όπου η εξουσία περικλείει τα πάντα και δεν υπάρχει καμμία αντίσταση. Η σημασία αυτού του προβλήματος φαίνεται και στη μελέτη του Gilroy (1987) όπου τονίζεται ότι ακόμα και στην εποχή του δουλεμπορίου, “*οι μαύροι-σκλάβοι ανέπτυξαν την μουσική τους, το χορό τους, και τα γράμματα*” σαν αντίσταση στη Δυτική κουλτούρα (Bradley 199:131).

Μία δεύτερη διαπίστωση θέτει ερωτηματικά στην ομογενοποίηση της μετανάστευσης, και της κατηγοριοποίησης των μεταναστών μέσα από εθνικές-φυλετικές κατηγορίες. Η Phizacklea (1983) στο κλασικό βιβλίο *One Way ticket* αναλύει το πώς η μεταναστευτική κίνηση αποτελεί μέρος μίας δι-ηπειρωτικής διασύνδεσης (ανάμεσα στις χώρες καταγωγής και προέλευσης) και πέρα από τις δομικές συνθήκες που επικρατούν (για τους μετανάστες) στο νέο τόπο εργασίας οι εμπειρίες διαφέρουν ως προς το γένος, το έθνος και την κοινωνική καταγωγή των μεταναστών. Οι γυναίκες βρίσκονται μπροστά σε εμπειρίες μετανάστευσης που διαφέρουν από τις εμπειρίες των ανδρών ως προς την αγορά εργασίας στη χώρα υποδοχής, που μπορεί σε ορισμένες καταστάσεις να είναι απελευθερωτικές ως προς τις εμπειρίες των γυναικών στη χώρα καταγωγής (Phizacklea 1998). Η Anthias (1998) από την άλλη πλευρά προχωρεί παραπάνω με το να θέσει ένα δεύτερο επίπεδο αυτής της διαφορετικότητας, συνδέοντας τη γυναικεία εμπειρία μετανάστευσης με τις πολιτισμικές σχέσεις που αναπτύσσονται στη μικρο-οικογενειακή δομή των μεταναστών. Για την Anthias (1998:573) η χρήση της γυναικείας εργασίας είναι πολιτισμικά εξαρτημένη, και οδηγεί σε “*ταξική δομοποίηση της γυναίκας μέσα στην ίδια μεταναστευτική ομάδα και σε σχέση με άλλες εθνικές-μειονοτικές ομάδες*”.

Η Anthias (1998) στο άρθρο της “*Evaluating Diaspora: Beyond Ethnicity?*”, εκτός της σημασίας της διαφορετικότητας, όπως εξηγεί, χρειαζόμαστε (για την αναλυτική προσέγγιση της μετανάστευσης) να αφιερώσουμε την προσοχή μας πέρα από κατηγοριοποιήσεις που μας

σπρώχνουν προς εθνο-φυλετικούς διαχωρισμούς. Η ανάπτυξη της κοινωνιολογικής σκέψης προς μια πολυ-επίπεδη κατεύθυνση που διασταυρώνει τις πολιτικές σχέσεις αλληλεγγύης ανάμεσα στις "εθνότητες" με οντολογικούς χώρους, όπως του γένους και της τάξης, μας φέρνουν πιο κοντά στην ανάλυση των μηχανισμών που εξουσιάζουν τις σχέσεις αποκλεισμού-ένταξης των μεταναστών. Όπως τονίζει και ο καθηγητής Glavanis (1995) οι μελέτες που επικεντρώνονται στις εθνο-φυλετικές κατηγοριοποιήσεις "μόνο σε ένα πρώτο επίπεδο" (παίρνοντας σαν κάτι το δεδομένο τις εθνικές ομάδες και τις σχέσεις ανάμεσα στο "ξένο" και "ντόπιο" εργατικό δυναμικό) αγνοούν "την αναλυτική διάσταση - το σχέδιο αποδόμησης των κατηγοριών κατά συγχρονικό τρόπο".

... Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα σημαντικό σημείο, γιατί τέτοιες μελέτες τείνουν να απεικονίζουν τους εργάτες ως παθητικούς και αποδεχόμενους τις "εθνικές/φυλετικές κατηγορίες" που παράγονται από το εθνικό κρατικό-πολιτικό σχεδιασμό. Το εργατικό δυναμικό, ωστόσο, δεν είναι έξω απ' αυτή τη διαδικασία... Με άλλα λόγια, είναι απαραίτητο να συλλάβουμε την δυναμική του κεφαλαίου εναντίον του εργατικού δυναμικού μέσω μίας ανάλυσης και εξήγησης της σχέσεως μεταξύ συλλογικότητας και ιδιότητα μέλους ομάδας (Εθνικότητα/Φυλή) και οικονομικής θέσης (τάξης) (Anthias 1991:130 στο Glavanis 1995:23).

Σε παρόμοιες διαπιστώσεις καταλήγει και η Πετρονώτη (1995, 1998), όπου οι μετανάστες και οι ταυτότητές τους παρουσιάζονται σαν μία διαλεκτική σχέση ανάμεσα στις μεταναστευτικές ομάδες και μεταξύ μεταναστών και παραγόντων εξουσίας στη χώρα υποδοχής. Για την Πετρονώτη, ήδη από τις αρχές του 1990, η κατηγοριοποίηση των Ερυθραίων στην Ερυθραία και στην Ελλάδα αποτελούσε μία δυναμική τακτική της ομάδας απέναντι στους ντόπιους, και στις δυνάμεις εκείνες που εξουσιάζαν τις πηγές οικονομικών και πολιτικών παροχών. Ιδίως στο άρθρο της (1995) "*Greek-African Interrelations in Eritrea*", για τους Έλληνες της Ερυθραίας, μας υπενθυμίζει ότι η εθνική ταυτότητα είναι παράγωγο επιλογών και συσχετισμών που ριζώνονται ιστορικά και αναθεωρούνται ανάλογα των καταστάσεων, και αυτή η ταυτότητα είναι πολύπλευρη και περικλείει την κοινωνική τάξη, το γένος και τα πρότυπα ζωής που κυριαρχούν (Petronoti, 1995:182) στη μεταναστευτική ομάδα.

Παγκοσμιοποίηση και ο κοινωνικός χώρος των μεταναστών

Στα χρόνια της καπιταλιστικής εργασίας, ο κοινωνικός επιστήμονας βρέθηκε μπροστά σε μία πλούσια πολιτική και πολιτισμική ιστορία της παρουσίας των μεταναστών στην Ευρωπαϊκή ήπειρο. Αυτή η ιστορία συνδέθηκε τότε με την ανάπτυξη της εθνικής ταυτότητας και του έθνους-κράτους, της βιομηχανικής εργασίας, και τότε με την πολιτική διαχείριση των οικονομικών πόρων της Ευρώπης.

Από την εποχή των εργαστηρίων (Workhouses) της περιόδου 1834-1929 στην Αγγλία, των γενικών νοσοκομείων, και των depots στη Γαλλία⁸, μέχρι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξαναγκαστικής εργασίας αλλά και σήμερα, η ιστορία της Ευρώπης διαγράφεται μέσα από την μετανάστευση. Κεντρικό σημείο αναφοράς αυτής της μετανάστευσης ήταν πάντοτε η παραγωγή και αναπαραγωγή ενός φθηνού εργατικού δυναμικού και μίας πολιτικής-μηχανικής διαχείρισης της ταυτότητας και των πολιτισμικών κατηγοριοποιήσεων αυτού του εργατικού δυναμικού.

Αυτή την ιστορία, οι παραπάνω θεωρητικές σχολές προσπάθησαν να προσεγγίσουν, προσφέροντας τότε νόμους και μοντέλα της εργασιακής μετανάστευσης, και τότε κριτικές σκέψεις γύρω από την ανάπτυξη της πολιτικής οικονομίας του καπιταλισμού, σαν ένα παγκόσμιο σύστημα παραγωγής και αναπαραγωγής του βιομηχανικού εργάτη της Ευρώπης. Συνεχίζοντας από αυτές τις σκέψεις, θα ήταν ίσως σημαντικό να τοποθετήσουμε σήμερα στο κέντρο του ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος μία κοινωνιολογική αναζήτηση η οποία, με βάση την παραδοχή ότι το πλαίσιο ανάπτυξης της εργασιακής μεταναστεύσης είναι η παγκόσμια οικονομική και πολιτική οργάνωση του καπιταλιστικού συστήματος, επικεντρώνεται στους μηχανισμούς και σχέσεις που αναπτύσσονται στους κοινωνικούς χώρους του μετανάστη στην Ευρώπη.

Αναπτύσσοντας μία κοινωνιολογική θεώρηση η οποία λαμβάνει υπ' όψιν της το πλαίσιο όσο και το πεδίο της νέας μεταναστευτικής κίνησης στην Ευρωπαϊκή ήπειρο, θα επικεντρωθούμε τόσο στην οικονομία,

8. Βλέπε τη μελέτη του Adams (1990) για τα depots και τη πολιτική εξασφάλισης ενός πειθαρχημένου και υγιονομικά κατάλληλου εργατικού δυναμικού στη Γαλλία. Στα τέλη του 18ου αιώνα τα depots de mendicite κυριάρχησαν σαν τα πρώτα πειραματικά πειθαρχεία που εκτός της προσωρινής διατροφής και στέγασης, παρείχαν στους ανέργους και ζητιάνους της Γαλλίας εξαναγκαστική εργασία όπου οι εργοδότες εξασφάλιζαν φθηνό εργατικό δυναμικό με την υποχρέωση να του παρέχουν υγιονομική κάλυψη.

πολιτική, αλλά και στην πολιτισμική οργάνωση της εργασίας των ανεπίσημων μεταναστών, όσο και στις δράσεις που διαμορφώνουν την καθημερινή παρουσία και ζωή των τελευταίων. Η παγκοσμιοποίηση και ταυτόχρονα η εργασιακή μετανάστευση είναι στοιχεία της κοινωνικής οργάνωσης σήμερα που μας υπενθυμίζουν ότι οι μετακινήσεις πληθυσμών δεν αποτελούν μόνο γεωγραφικές μεταφορές πληθυσμού από μία χώρα σε μία άλλη. Επίσης διάφορα μέρη της γής μέσα από τεχνο-οικονομικές δομές, στη βάση της παραγωγής βιομηχανικής εργασίας του καπιταλισμού, διαμορφώνουν ένα παγκόσμιο εργατικό δυναμικό, και νέες διεθνείς συνεργασίες

Επίσης θα λέγαμε ότι δεν είναι το άρθιοσμα των διασυνδέσεων σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο που αποτελεί σήμερα τη βάση της κοινωνιολογικής αναζήτησης. Όπως θα εξηγήσουμε και παρακάτω, η παγκόσμια οργάνωση της εργασίας, από την οποία το νέο μεταναστευτικό κύμα στην Ευρώπη απορρέει (αυτό ιδίως ισχύει για τους ανεπίσημους μετανάστες από την Ανατολική Ευρώπη), δεν αποτελείται μόνο από ανθρώπους που μετακινούνται σε αναζήτηση εργασίας ή διότι η εργασία τους αποτελεί μέρος της προέκτασης της βιομηχανίας που λειτουργεί τώρα σε παγκόσμιο επίπεδο.

Το νέο μεταναστευτικό κύμα, φαίνεται να αποτελεί σημείο αναφοράς αναδιαρθρώσεων, που σε παγκόσμια επίπεδα εναρμονίζουν τις οικονομικές και πολιτικές κατευθύνσεις των διαφόρων χωρών και συγκεντρώνουν τις στρατηγικές επιλογές σε παγκόσμια κέντρα ελέγχου. Επίσης, αυτό το μεταναστευτικό κύμα φαίνεται να καταλαμβάνει κοινωνικούς χώρους στις πόλεις της Ευρώπης, όπου η παρουσία των ανεπίσημων μεταναστών και οι πολιτικές ζωής που εφαρμόζουν οι χώρες υποδοχής χαρακτηρίζονται από την *εναρμόνιση* στρατηγικών επιλογών αλλά και από τη νέα *φιλελευθεροποίηση* (όσο αφορά την εργασία, πολιτισμό και κοινωνικές παροχές από τους κρατικούς φορείς) που σήμερα επικρατεί σε τοπικό επίπεδο. Η τελευταία, έχει να κάνει με την αποδιοργάνωση και επαναδιοργάνωση του κοινωνικού ελέγχου, σε οικονομική και ιδεολογική βάση του νέου εργατικού δυναμικού. Και προσδιορίζει τις σχέσεις του λεγόμενου "ντόπιου" πληθυσμού με τους ανεπίσημους μετανάστες, αλλά και τις αναμεταξύ τους σχέσεις.

Μέσα από το παραπάνω πλαίσιο, ίσως θα ήταν σωστό να στρέψουμε την κοινωνιολογική μας σπουδή από την μεταφορά των μεταναστών

προς την Ευρώπη, στην αναζήτηση εκείνων των διαδικασιών και σχέσεων που αναπτύσσονται στους χώρους των μεταναστών και αποτελούν προεκτάσεις ενός νέου παγκόσμιου καθεστώτος εξουσίας και αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού.

Σε μία πρόσφατη έκθεση (Lazaridis and Psimmenos 1998), θεωρήσαμε ότι οι παραπάνω προεκτάσεις δημιουργούν αμφίδρομες μορφές εξουσίας ανάμεσα στις διάφορες χώρες και στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, και όπως ο Castells (1976) εξηγούσε για τον αστικό κοινωνικό χώρο, συμβολίζουν όχι μόνο τις υλικές σχέσεις που ως ένα βαθμό καθορίζουν την πολιτική και οικονομική διαχείριση των μεταναστών, αλλά και τις ιδεολογικές σχέσεις που καθορίζουν τον αυτο-προσδιορισμό των μεταναστών και τη χρήση του τόπου διαβίωσης και εργασίας τους. Στην παραπάνω έκθεση θεωρήθηκαν αυτές οι προεκτάσεις εξουσίας (δηλαδή της παραγωγής και αναπαραγωγής του ελέγχου του νέου εργατικού δυναμικού) κεντρικά σημεία αναφοράς. Από ότι θα αναλύσουμε στη συνέχεια, αλλά και στα υπόλοιπα κεφάλαια που αναφέρονται στην ιστορία της εργασίας των μεταναστών και στη νέα κατηγοριοποίηση που οι μετανάστες υφίστανται στην Ευρώπη, αυτές οι παγκόσμιες προεκτάσεις εξουσίας φαίνεται να θέτουν τα δομικά και πολιτισμικά όρια της κοινωνικής θέσης των τελευταίων.

Μέσα από την παραπάνω κοινωνιολογική σκέψη, τόσο η παγκοσμιοποίηση όσο και το θέμα της εργασιακής μετανάστευσης διαφαίνεται στη σημερινή κοινωνία, σαν να αποτελούν παγκόσμια "δοχεία" εξουσίας (global power containers). Αυτά τα "δοχεία" εξουσίας μέσα από πολιτικές που ενωποιούν την εργασιακή οργάνωση από τις διάφορες χώρες αλλά και ταυτόχρονα αποδιοργανώνουν την συλλογικότητα του εργατικού δυναμικού, διαμορφώνουν από μία νεά πλευρά τις σχέσεις των μεταναστών μεταξύ τους αλλά και με τις χώρες υποδοχής. Αυτές οι σχέσεις δεν έχουν μόνο οικονομικό και πολιτικό αντίκτυπο στους μετανάστες αλλά και ιδεολογική-συμβολική (Lazaridis and Psimmenos 1998) σημασία για την υπο διαμόρφωση οργάνωση της κοινωνίας.

Παγκόσμια "δοχεία" εξουσίας και η κοινωνία των ανεπίσημων μεταναστών

Για να προσεγγίσουμε το διάλογο γύρω από την παγκοσμιοποίηση και τον κοινωνικό χώρο των ανεπίσημων μεταναστών στην σημερινή Ευρώπη θα ήταν ίσως σωστό να οριοθετήσουμε την σημασία τους μέσα από την διεξοδική ανάλυση των διαδικασιών και τάσεων που επικρατούν.

Όσο αφορά την παγκοσμιοποίηση της οικονομικής και πολιτιστικής δραστηριότητας διαβάζουμε από τον Cohen (1997) στο βιβλίο του *Global Diasporas* ότι η ακαδημαϊκή παρουσία στην ανάλυση αυτής είναι περισσότερο από προβληματική. Το ενδιαφέρον πότε επικεντρώνεται στην περιγραφή ή στις ενδιαφέρουσες προβλέψεις για το μέλλον, πότε στην παντοδυναμία ή απορρύθμιση της συλλογικότητας ή του έθνους-κράτους, πότε στη παντοδυναμία της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας (Wallerstein 1984), και πότε στην ανάπτυξη νέων πολιτισμικών σχέσεων που πηγάζουν από την απορρύθμιση των ηγεμονικών προτύπων και από την προβολή του ατομικού εθελοντισμού του ανθρώπου (Featherstone 1994, Robertson 1994, Cohen 1997:156). Συνήθως δε οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης (Hall 1992) όπως αυτές της ενοποίησης και της αποδιοργάνωσης εξετάζονται σαν να είναι αντίθετες μεταξύ τους και επίσης συνήθως το ενδιαφέρον επικεντρώνεται, όσο αφορά τους μετανάστες, στη μεταφορά τους και όχι πως η εργασία που προσφέρουν διαμορφώνει ένα κοινωνικό χώρο διαφορετικό. Εδώ θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε μία συνθετική ανάλυση που θα επικεντρώνεται στις διαδικασίες και στο χώρο που οι μετανάστες μέσα από την εργασία τους καταλαμβάνουν.

Η ιστορία της εργασίας στην Ευρώπη θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι είναι η ιστορία της εργασίας των μεταναστών και της ανάπτυξης (γεωγραφικά και πολιτικά) της καπιταλιστικής οργάνωσης. Αυτή η παραπάνω διαπίστωση φαίνεται να βρίσκεται ακόμα πιο κοντά στην πραγματικότητα, αν κάποιος επικεντρωθεί ιδίως στην ιστορία της εργασίας των Ευρωπαϊκών χωρών, την περίοδο της αποικιοκρατίας και της βιομηχανικής επανάστασης. Από τις εξερευνήσεις (σε αναζήτηση πρώτων υλών και εργασίας) μέχρι την περίοδο του δουλεμπορίου και της παγκόσμιας εφαρμογής εξαναγκαστικής εργασίας, από τους Ευρωπαίους εργοδότες, η ανάπτυξη της οικονομίας στην Ευρώπη φαίνεται

να συνδέθηκε με την διεθνοποίηση της καπιταλιστικής παραγωγής και των εμπορικών ανταλλαγών καθώς και με την παραγωγή και διάθεση φθηνού εργατικού δυναμικού. Επίσης, θα μπορούσε κανείς να διαπιστώσει, κοιτάζοντας την ιστορία της εργασίας, ότι η ανάπτυξη των παραπάνω συνδέθηκε όχι μόνο με την οικονομική αλλά και με την πολιτική δραστηριότητα. Ιδίως όπως θα δούμε και στα επόμενα κεφάλαια, η ανάπτυξη του οικονομικού συστήματος είχε σαν προϋπόθεση την ανάπτυξη συστημάτων πολιτισμικού και πολιτικού ελέγχου της εργασίας τόσο στις αποικίες όσο και στην Ευρωπαϊκή ήπειρο. Μέσα από εκπαιδευτικές στρατηγικές και πολιτικές μεταναστεύσεις, η Ευρώπη ανέπτυξε διαχωριστικές γραμμές στο εργατικό δυναμικό της, πρόβαλλε εθνορατσιστικές πολιτικές και πολιτικές αφομοίωσης, που σαν αποτέλεσμα είχαν την δημιουργία αυτού που ο Lipietz (1989) ονομάζει *παγκόσμια ανθρώπινη γεωγραφία*. Αυτή η *παγκόσμια ανθρώπινη γεωγραφία* ενώ από την μία πλευρά ένωνε το εργατικό δυναμικό σε ένα σύστημα παγκόσμιας παραγωγής και εργασιακής διεύθυνσης, από την άλλη πλευρά δημιούργησε ένα παγκόσμιο σύστημα κατανομής της εργασίας που διαφοροποιούσε τις σχέσεις και χρήση του εργατικού δυναμικού (Sklair 1991).

Με την ανάπτυξη συστημάτων παραγωγής και εργασιακής διεύθυνσης (όπως του Ταϊλορισμού και Φορντισμού), μία συγχρονική διασύνδεση της εργασιακής δραστηριότητας έγινε δυνατή (Wallace and Wallace 1996), δημιουργώντας ταυτόχρονα ένα νέο εργασιακό μεταναστευτικό κύμα. Κατά τους Castles και Miller (1993), η παραπάνω συγχρονική ενοποίηση της εργασιακής δραστηριότητας, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την μεταφορά τεχνολογικών συστημάτων (όπως στη περίπτωση τηλεπικοινωνιών και ενεργειακών δικτύων), ενοποιημένων συστημάτων παραγωγής (όπως στην περίπτωση της αυτοκινητοβιομηχανίας), και καταναλωτικών διαδικασιών (συστήματα πιστώσεων, άμμεσων παραγγελιών, διασύνδεσης τραπεζικών ανταλλαγών). Επίσης εκτός των παραπάνω, κατά την άποψη των Castels και Miller (1993:171-72), η παγκόσμια οργάνωση της εργασιακής δραστηριότητας δεν στηρίχθηκε μόνο στην δημιουργία ενοποιημένων συστημάτων οικονομικής δράσης αλλά και στη μεταφορά εργατικού δυναμικού από μία χώρα σε μία άλλη.

Για τους παραπάνω αναλυτές, η παγκόσμια οικονομία στηρίχθηκε

στην ανάπτυξη υπερεθνικών δικτύων διεύθυνσης του εργατικού δυναμικού, όπου μέσα από την βαθμιαία μετατροπή των τοπικών αγορών εργασίας σε αγορές περιφερειακής και διεθνούς ανταλλαγής εργατικού δυναμικού, γινόταν δυνατή η χρήση φθηνού εργατικού δυναμικού ανάλογα των οικονομικών αναγκών της εκάστοτε βιομηχανίας. Η παραγωγή και αναπαραγωγή όμως αυτού του φθηνού εργατικού δυναμικού, σήμερα δεν στηρίζεται, όπως στο πρώτο ήμισυ της μεταπολεμικής περιόδου, στις εκάστοτε βιομηχανίες και στις εκάστοτε διακρατικές ή διασυνοριακές ανταλλαγές και συμφωνίες μόνο, αλλά και στη δημιουργία κοινής - αρμονικής (οχι ομογενοποιημένης) στρατηγικής εργασιακής δραστηριότητας (όπως στην περίπτωση ρυθμίσεων εργατικών σχέσεων, κοινωνικών παροχών, ελέγχου-αποφάσεων). Επίσης η παραγωγή και αναπαραγωγή του παραπάνω δυναμικού, δε στηρίζεται απλώς στην συμπληρωματικότητα του φθηνού εργατικού προσωπικού και στη χρήση αυτού από την εκάστοτε βιομηχανία, αλλά και στη ανάπτυξη ενός οικονομικού και πολιτικού δικτύου όπου μέσα από την φιλελευθεροποίηση της κοινωνικής οργάνωσης, προβάλλεται σήμερα αυτό που ονομάζουμε *ελαστική εργασία*, και *ευέλικτο εργατικό δυναμικό*.

Από ό,τι θα δείξουμε και στη συνέχεια (ιδίως στα κεφάλαια που αφορούν την εργασιακή δραστηριότητα των μεταναστών σήμερα), η διεθνής επιστημονική ανάλυση επικεντρώνεται κατά πολύ στη σύνδεση της οικονομικής εμπειρίας των ανεπίσημων μεταναστών με αυτή της πολιτικής εμπειρίας. Όπως πρόσφατα υποστήριξε ο καθηγητής Φακιολάς (1998), η διασύνδεση των οικονομικών μεταναστών με τον πολιτικό εκτοπισμό, που παραδοσιακά καθόριζε την οριοθέτηση του πολιτικού πρόσφυγα στη Δυτική Ευρώπη, σήμερα είναι επιβεβλημένη. Η ανάπτυξη ενός παγκόσμιου συστήματος οικονομικής διεύθυνσης σήμερα φαίνεται να καθορίζει εκτός των στρατηγικών επιλογών της κάθε χώρας ξεχωριστά, και την πολιτική ελευθεριών και ευκαιριών που ίσως παραδοσιακά ομάδες εργατικού δυναμικού απολάμβαναν στις χώρες τους. Σήμερα περισσότερο από άλλες χρονικές περιόδους, ο οικονομικός μετανάστης και ιδιαίτερα ο ανεπίσημος μετανάστης στην Ευρώπη, φαίνεται να αποτελεί τον φορέα ενός διεθνούς "πειράματος" συρρικνώματος κοινωνικών δικαιωμάτων (στη χώρα προέλευσης) και αναδιοργάνωσης της εργασίας με βάση τις ανάγκες και αρχές της αγοράς (Lazaridis and Psimmenos 1998). Η μεταναστευτική κίνηση από αυτή

την άποψη, δεν αποτελεί (όπως παραδοσιακά η κοινωνιολογική επιστήμη υποστήριζε) μία διακρατική κίνηση ελεγχόμενη από τις δυνάμεις που σπρώχνουν και ελκύουν (Push/Pull factors) το εργατικό δυναμικό από μία χώρα προς μια άλλη, αλλά ένα σύστημα οικονομικής και πολιτικής εξουσίας. Αυτή στηρίζεται στο χάσιμο των δεσμών με τις οικονομικές και πολιτικές κοινότητες και τη δυνατότητα παρέμβασης μέσα σε αυτές, τόσο στη χώρα προέλευσης (Castles and Miller 1993:264), όσο και στη χώρα υποδοχής.

Όπως θα δούμε και στα ανάλογα κεφάλαια για την εργασία, συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες όπως γυναίκες και ανήλικοι μετανάστες, χαρακτηρίζουν την παραπάνω κατάσταση, ωθώντας την επιστημονική μας σκέψη προς μια πιο ολοκληρωμένη αντιμετώπιση της μετακίνησης συμπεριλαμβάνοντας τον *πολιτικό εκτοπισμό* στην όλη θεματική. Όμως η συρρίκνωση κοινωνικών δικαιωμάτων, δεν είναι κάτι που από μόνο του αποτελεί στοιχείο της νέας μετανάστευσης στην Ευρώπη. Θα διαπιστώσει κανείς, ότι στην ιστορία της μεταναστευτικής κίνησης η οικονομική μετανάστευση σχεδόν πάντοτε συνοδεύεται από τον πολιτικό εκτοπισμό ομάδων της χώρας προέλευσης. Η παραπάνω διαπίστωση αν έχει κάτι ουσιαστικό σήμερα να προσφέρει, αυτό ίσως βρίσκεται εκτός της συγχρονικότητας (δηλαδή την επιβολή νέων κριτηρίων εργασιακής οργάνωσης στις διάφορες χώρες προέλευσης των μεταναστών), στη δημιουργία ενός παγκόσμιου συστήματος διαχείρισης από το οποίο απορρέουν όχι μόνο οι σφαίρες νέας δραστηριότητας (όπως οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται στον τριτογενή τομέα), αλλά και οι μορφές κοινωνικού ελέγχου της εργασίας. Οι τελευταίες έχουν να κάνουν με την ανάπτυξη κριτηρίων και αρχών, που οριοθετούν την κοινωνική οργάνωση πέρα των εθνικών-κρατικών κανονισμών, και με βάση την καταναλωτική - παραγωγική δύναμη του πολίτη απέναντι στη παγκόσμια αγορά. Ταυτόχρονα, αυτές οι μορφές κοινωνικού ελέγχου της εργασίας, παράγουν και αναπαράγουν τον κοινωνικό χώρο και τις σχέσεις των νέων μεταναστών μέσα στην Ευρώπη.

Ενοποίηση και Διάσπαση του κοινωνικού χώρου των μεταναστών

Η παγκοσμιοποίηση της οικονομικής και πολιτικής ζωής, φαίνεται να ελέγχει τα μέσα και τα πρότυπα ιδεολογικής εξουσίας του νέου εργατικού δυναμικού. Μέσα από την αρμονικότητα και ενοποίηση της διαχείρισης της παγκόσμιας οικονομικής και πολιτικής δραστηριότητας, προβάλλεται έντονα ένας νέος πολιτισμικός και κοινωνικός καταμερισμός που αναπαράγει και οικειοποιεί το νέο μεταναστευτικό δυναμικό στις "ιδεολογικές απαιτήσεις" της παγκόσμιας αγοράς.

Εαν κάποιος κατανοήσει την μετανάστευση σαν μία πολιτική εμπειρία που απορρέει μέσα από τις σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στην παγκόσμια αγορά και την εργασία, τότε σίγουρα η νέα μετακίνηση και η εργασία των ανεπίσημων μεταναστών θα κατανοηθεί σαν μία παγκόσμια μετακίνηση πληθυσμού που αποτελεί μέρος αυτού που ο Appandurai (1990) αποκαλούσε *παγκόσμια πολιτισμική οικονομία* (global Cultural Economy). Από αυτή την πλευρά, η μετανάστευση δεν αποτελεί σήμερα μόνο μία μηχανική ή συνθετική μαθηματική σχέση, για να χρησιμοποιήσουμε την ένσταση του Macmurray (1991), ανάμεσα στην εργασία (πχ ανάπτυξη της ζήτησης στον τομέα υπηρεσιών) και τους μετανάστες, αλλά και μια δυναμική σχέση. Αυτή η τελευταία μεταμορφώνει την μετακίνηση των ανεπίσημων μεταναστών σε μία παγκόσμια ιδεολογική αλυσίδα όπου οι άνθρωποι που μεταναστεύουν αποτελούν μέρος μίας κίνησης επανοριοθέτησης της εργασίας, κατανάλωσης, και προτύπων ζωής. Μέσα από την ανάπτυξη πολύμορφων και διάτρωτων προτύπων που διαπερνούν τα όρια του έθνους-κράτους και της παραδοσιακής φυλετικής ταυτοποίησης των μεταναστών, της προσωρινότητας των μεταναστών στο τόπο εργασίας και στο τόπο υποδοχής, και μέσα από την ανάπτυξη δικτύων κατανάλωσης και μεταφοράς εργασίας και εργατικού δυναμικού, δημιουργείται μία νέα διάσταση της μετακίνησης (Cohen 1997).

... Η εργασιακή μετανάστευση (σήμερα) μπορεί να θεωρηθεί σαν μία μετακίνηση των ανθρώπων, που είναι μέρος ενός παγκόσμιου ιδεολογικού (δικτύου), που καταναλώνει και που ενεργητικά εμπλέκεται στην αναζήτηση ενός νέου τρόπου ζωής, που η οικονομία της αγοράς έχει δημιουργήσει. Η Δυτική οικονομία "φαντάζει" όχι μόνο σαν ένα *el-dorado* οικονομικών πηγών, αλλά επίσης σαν φυγή στον παγκόσμιο κόσμο της πολιτικής και της οικονομίας... που επιτρέπει στον μετανάστη να γίνει μέρος της κυκλοφορίας (των νέων πολιτισμικών

κών) εικόνων, πληροφοριών, και κοινοτήτων (πχ της Ευρωπαϊκής Ένωσης) που έξω από αυτά ένας είναι "αποκλεισμένος" και μετατίθεται στους χώρους που βρίσκονται έξω από την "δεξαμενή των νέων ευκαιριών" ... (Lazaridis and Psimmenos 1998:4).

Προτού όμως εξετάσουμε διεξοδικά την άποψη του Cohen για την μετανάστευση και την παγκοσμιοποίηση, θα ήταν ίσως σωστό να ερμηνεύσουμε την παραπάνω διατύπωση.

Βασικό στοιχείο στην ανάλυση της εργασίας των μεταναστών σήμερα στην Ευρώπη, είναι ότι αυτή ποτέ δεν αποτελούσε παράγοντα ξεκομμένο από την υπόλοιπη οργάνωση ζωής των ιδίων αλλά και των χωρών που τους αποδέχονται. Η εργασία σαν παράγωγο και σύμβολο πολιτικής σχέσης με τους "άλλους", χαρακτήριζε το σύνολο των δραστηριοτήτων του ανθρώπου μέσα στην κοινωνία, τη κοινωνική του θέση, αλλά και το σύνολο των ιδεών που προσδιόριζαν τα βιώματα του και τις αναζητήσεις του. Από αυτή την πλευρά, η εργασία των μεταναστών δεν περιορίζεται στην ανάλυση μας μόνο σαν ένα στοιχείο τεχνικής δραστηριότητας που είναι συνδεδεμένο με το τί κάνει ο μετανάστης αλλά και με το πώς προσδιορίζεται από την κοινωνία, πολιτισμικά-ιδεολογικά. Στην περίπτωση των ανεπίσημων μεταναστών σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης της ζωής, η εργασία που προσφέρουν αυτοί οι άνθρωποι αποτελεί μέρος και συνέχεια μιας ιδεολογικής κατανομής του ανθρώπινου δυναμικού. Οπως εξηγεί ο καθηγητής Glavanis (1995) ο συνδυασμός της εργασίας και εργασιακής οργάνωσης με την ιδεολογική κατηγοριοποίηση, είναι εκείνο που συνέβαλε στην παγκόσμια ανάπτυξη του καπιταλισμού και στη δημιουργία ενός φθηνού εργατικού δυναμικού. Με άλλα λόγια, η ανάπτυξη της άτυπης ή μαύρης εργασίας στην Ευρώπη αλλά και στις περιφερειακές οικονομίες, αποτελεί ένα μέρος της συνολικότερης οικονομικής και πολιτικής διαχείρισης του καπιταλισμού στην αναζήτηση του τελευταίου για άμεσο κέρδος και φθηνά εργατικά χέρια. Η φυλετικοποίηση της εργασίας αποτέλεσε για την ανάπτυξη της οικονομίας της Ευρώπης, ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά οργάνωσης της ζωής, μέσα από το οποίο παραγόταν και αναπαραγόταν η ιδεολογική κατανομή του εργατικού δυναμικού. Μέσα από μηχανισμούς κοινωνικού αποκλεισμού στην αγορά εργασίας των χωρών της Ευρώπης, πολιτικές μετανάστευσης και αύξηση της παράνομης οικονομίας, οι μετανάστες σπρώχνονται προς εργασίες

δευτερεύουσας σημασίας βιώνοντας συχνά στο περιθώριο των κοινωνικών εξελίξεων.

Ομως αυτή η Φυλετικοποίηση σήμερα προσλαμβάνει μία νέα μορφή που εκτός των οικονομικών παραγόντων, συμβολικά οικειοποιεί και αναπαράγει πρότυπα ζωής που “σπρώχνουν” τον μετανάστη να αποτελέσει μέρος της νέας κατανομής εργασίας στις χώρες της Ε.Ε. Σε μία Ευρώπη όπου η ελαστική-μεταφερόμενη εργασία αποτελεί πρότυπο εργασιακής οργάνωσης, όπου τα εθνο-κρατικά όρια στην Ε.Ε. φαντάζονται αρχαϊκά σύμβολα, και όπου κυριαρχούν οι ατομικές επιλογές σαν πρότυπα σχεδιασμού ζωής, η μετακίνηση δεν είναι μόνο ανάγκη αλλά αποτελεί δικαίωμα ή τουλάχιστον έτσι φαίνεται.

“Ατομικές επιλογές” - κοσμοπολιτισμός

Η δεξαμενή των νέων “ευκαιριών” δημιουργείται μέσα από εργασιακές δομές και ιδεολογικά πρότυπα ζωής που, ήδη από τη χώρα προέλευσης, προετοιμάζουν τον μετανάστη να αποδεχθεί ένα καθεστώς οργάνωσης που θυμίζει κατά πολύ αυτό που πολλοί έζησαν σαν εμπειρία την εποχή της Thatcher στην Αγγλία. Πέρα από την ανάπτυξη εργασιών που εξειδικεύονται στη μεταφορά εργατικού δυναμικού ανά τον κόσμο (πχ γραφεία μοντέλων, διασκέδασης, οικιακών βοηθών, κατασκευών κλπ), και πέρα από την δυνατότητα φυγής, όπως περιγράφουν οι Anderson και Rhizacklea (1997), από τις κοινωνικές-οικονομικές δεσμεύσεις του τόπου που προσφέρουν αυτές οι εργασίες, σήμερα βιώνουμε κάτι διαφορετικό.

Το 1980, η Thatcher ξεκίνησε μία ιδεολογική εκστρατεία αναδιοργάνωσης της Αγγλικής κοινωνίας δημιουργώντας όπως πολλοί υποστηρίζουν σήμερα (McLaren and Tadeu da Silva 1993), δεξαμενές “ευκαιριών”, όπου η μη προσπάθεια συμμετοχής σε αυτές φάνταζε σαν άρνηση ανάπτυξης του ίδιου του ατόμου. Κάθε φορά που άνοιγαν οι μετοχές μιας κρατικής επιχείρησης, “έτρεχαν” πλούσιοι και μίη να συμμετάσχουν στην αγορά μετοχών. Όπως ένας άγγλος εργάτης κάπως είχε διατυπώσει: “η συμμετοχή αποτελεί δικαίωμα, που αν το χάσω τότε θα αποκλειστώ από την ηλεκτρική εταιρεία, τα τραίνα, τα αεροπλάνα, την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, την εταιρεία υδρεύσεως, και ίσως το δικαίωμα να βρίσκομαι εδώ”. Η Thatcher και η οικονομική της πολιτική, δημιούργησε ένα φόβο όπου η άρνηση συμμετοχής στις νέες μεταρρυθμίσεις φάνταζε αναχρονισμός, και ταυτόχρονα μορφή κοινωνικού αποκλεισμού από τις οικονομικές και πολιτικές στρατηγικές. Εξω από τα γραφεία των κρατικών επιχειρήσεων που έμπαιναν στο χρηματιστήριο, υπήρχαν ουρές από ανθρώπους που περίμεναν να αγοράσουν μία-δύο μετοχές προς £10GP η μία. Η διαδικασία και μόνο για πολλούς από τους ανθρώπους, των εργατικών γειτονιών, τότε τουλάχιστον φάνταζε σαν κάτι παραπάνω από συμμετοχή στην κοινωνική κινητικότητα και επιτυχία, που πολλές φορές γινόταν πρωτοσέλιδο στις “λαϊκές εφημερίδες”. Ένας παρόμοιος φόβος είχε κυριαρχήσει και στα πανεπιστήμια, όπου η συμμετοχή των καθηγητών κοινωνιολογίας και φιλοσοφίας σε διάφορα προγράμματα έρευνας της Ε.Ε. (έξω από ειδικεύσεις και ενδιαφέροντα), αποτελούσε τη δεκαετία του 1980 μέρος της αυτο-ανά-

δειξης και κατοχύρωσης της μονιμότητας του διδακτικού προσωπικού. Η μη συμμετοχή στα διάφορα προγράμματα, αλλά και στη σύνδεση του πανεπιστημίου με τον ιδιωτικό τομέα, πολλές φορές στις ενδο-τμηματικές συζητήσεις, λαμβανόταν από συναδέλφους και μή, σαν αναχρονισμός και ανικανότητα για "επιστημονικό" ανταγωνισμό. Η προτροπή δε από τον καθηγητή Giddens (1998) στην Ακαδημία Αθηνών για τη δημιουργία στην Ευρώπη πανεπιστημίων με επιχειρηματικό πνεύμα, αναβίωσε ορισμένους από τους παλιούς φόβους ότι όσοι δεν συμμετάσχουν ενεργά θα βρεθούν στο κοινωνικό περιθώριο (έξω από την οικονομική και πολιτική διαχείριση).

Μέσα από φόβους ωριμάζει η ιδέα της δεξαμενής των νέων "ευκαιριών" όπου αν και ο Αλβανός ή Ρώσος μετανάστης διαφέρει οικονομικά κατά πολύ από τον μέσο Αγγλο καθηγητή πανεπιστημίου, παρ' όλα αυτά φαίνεται να βιώνει την ανάγκη "συμμετοχής" του σε ένα σύστημα οργάνωσης της ζωής που αν μείνει από έξω τότε ίσως χάσει τη δυνατότητα (όσο μικρή και αν είναι) να προσδιορίσει τον εαυτό του και τις σχέσεις του με τους "άλλους". Και δεν έχει σημασία το αν και κατά πόσο ο μετανάστης (ιδίως ο ανεπίσημος) θα έχει τη δυνατότητα αυτή, αλλά αυτό που παίζει πρωταρχικό ρόλο είναι η διαδικασία ένταξης, παρά το αποτέλεσμα. Ιδίως για κοινωνίες όπως της Ανατολικής Ευρώπης που έζησαν το σκληρό καθεστώς του Σταλινισμού, οι εικόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ακόμα και της Thatcher, φαντάζουν απελευθερωτικές ακόμα και αν το κόστος είναι μεγάλο.

Η παραπάνω σκέψη, θεωρεί τη μετανάστευση σήμερα σαν μία μεταφορά πληθυσμού που για τον Cohen (1997) φαίνεται μέσα από την ανάπτυξη ενός "κοσμοπολιτισμού" (ιδίως για εκείνους τους μετανάστες που βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα μόρφωσης και οικονομικής στάθμης στις χώρες προέλευσης). Κατά την άποψη του Cohen (1997) η παγκοσμιοποίηση της οικονομικής και πολιτικής ζωής, έχει συμβάλει αρκετά στη μεταφορά ενός αρκετά μεγάλου αριθμού εργαζομένων, μέσω της δραστηριότητας των υπερεθνικών εταιριών, και ενός μεγάλου αριθμού ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού, που ση πλειοψηφία υπηρετεί τις νέες ανάγκες της ανερχόμενης μεσαίας τάξης επαγγελματιών.

Η ανάπτυξη κατά τον Cohen ενός παγκόσμιου μεταναστευτικού ρεύματος, είναι κατά κάποιο τρόπο αποτέλεσμα και ταυτόχρονα ωθεί στην δημιουργία αστικών χώρων (Global Cities) όπου το παγκόσμιο με το

τοπικό συναντιούνται, και αναπτύσσονται νέες αισθητικές αντιλήψεις και νέες ιδεολογικές ταυτότητες για τον πολίτη. Η ανάπτυξη ενός κοσμοπολιτισμού στις μητροπόλεις της Δύσης, φαίνεται να χαρακτηρίζει το σημερινό κύμα μετανάστευσης που, κατά τον Vertovec (1996) και εν μέρει κατά τη άποψη του Cohen, οδηγεί σε μία οριζόντια οργάνωση της ζωής και σε μία πολιτισμική ελαστικότητα (Perlmutter 1991 στο Cohen 1997:173). Ο νέος μετανάστης καθώς και ο ντόπιος πληθυσμός πέρα από παραδοσιακές κατηγοριοποιήσεις μέσα στο παγκοσμιοποιημένο αστικό περιβάλλον αναπτύσσει μια πολυπολιτισμική ταυτότητα δανειζόμενος στοιχεία που οργανώνουν τη ζωή του αλλά και την παρουσία του με βάση εικόνες, πληροφορίες, και ιδεολογικά πρότυπα πέρα της εθνικότητας, φυλής και ταξικής προέλευσης. Ο καταναλωτισμός, η προσωρινότητα του σε ένα συγκεκριμένο τόπο, η ελαστικότητα της εργασίας του αλλά και η ιδεολογία της παγκόσμιας αγοράς και της νέας κοινότητας (πχ E.E.) που πρέπει κάποιος να γίνει μέλος, σπρώχνουν προς τον ενστερνισμό προτύπων ζωής που χαρακτηρίζονται από τον κοσμοπολιτισμό⁹. Απαντώντας στο ερώτημα στο τί διαφέρει η ιδέα του κοσμοπολιτισμού σήμερα από προηγούμενες περιόδους μετανάστευσης, ο Cohen εξηγεί ότι η ουσία βρίσκεται στην αδυναμία να κατηγοριοποιήσει ο καπιταλισμός τις ταυτότητες των κατοίκων μίας παγκόσμιας πόλης, με βάση το σύστημα κατηγοριοποίησης του έθνους-κράτους (Cohen 1997:175).

Όπως πολύ χαρακτηριστικά ο Cohen αναλύει, η περίοδος του Μοντερνισμού συνδέθηκε με το ιδεολογικό κύμα εκείνο που πρόβαλλε τον ηγεμονισμό της ιδέας του έθνους-κράτους και που προσπάθησε να επιβάλλει την "αποκλειστικότητα" της υπηκοότητας στο σύστημα οικονομικής και πολιτικής διαχείρισης.

... Αυτό που οι εθνικιστές του 19ου αιώνα ήθελαν ήταν ένας "χώρος" για κάθε "φυλή", μία διαμερισματοποίηση κάθε μίας κοινωνικής ταυτότητας... (Cohen 1997:175).

Όμως για τον Cohen η ανάπτυξη σήμερα υπο-εθνικών ταυτοτήτων

9. Η νέα μετανάστευση κατά τον Cohen χαρακτηρίζεται από μία κυκλική μετακίνηση αποδημίας και επιστροφής, στη χώρα προέλευσης (sojourniting), από την ανάπτυξη παγκοσμίων αστικών χώρων, τη δημιουργία πλουραλιστικών-πολυπολιτισμικών και πολνεθνικών πόλεων, την ανάπτυξη δύο μεγάλων κατηγοριών που αποτελούνται από τους ανθρώπους που απασχολούνται στα παγκόσμια δίκτυα πληροφοριών, μόδας, ηλεκτρονικής βιομηχανίας και από τους ανθρώπους που αποτελούν την άτυπη οικονομική δραστηριότητα και σήμερα χαρακτηρίζονται σαν νέοι-είλωτες.

και πολυεθνικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών φαίνεται να δυσκολεύει την κατηγοριοποίηση των πολιτών με βάση τις ιδέες ανάπτυξης του έθνους-κράτους (σαν ένα ιδεολογικό σύστημα εξουσίας). Όπως και ο ίδιος εξηγεί, δεν υπάρχει καμμία σταθερότητα στη διαφοροποίηση με βάση την καταγωγή και καμμία αναγκαστική σύνδεση ανάμεσα στις κοινωνικές και εθνικές ταυτότητες. Η ιδέα όμως του κοσμοπολιτισμού, ενώ παρουσιάζεται από τον Cohen σαν παράγωγο της παγκοσμιοποίησης της οικονομικής ζωής, στην ιστορία της κοινωνιολογικής σκέψης δεν είναι κάτι που εμφανίζεται για πρώτη φορά. Από ότι θα δούμε και στη συνέχεια (στο κεφάλαιο που αναλύονται οι βάσεις της μεταναστευτικής πολιτικής της Ευρώπης), με την ανάπτυξη της βιομηχανίας και του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής, μία σειρά από νέες κατηγοριοποιήσεις αναπτύχθηκαν στην κοινωνία της Δυτικής Ευρώπης¹⁰. Μία από αυτές αφορούσαν την βιομηχανική ταξική διαστρωμάτωση, που μέσα από την ανάπτυξη του εμπορίου, των αστικών κέντρων, την τροποποίηση της οικογενειακής δομής και την επαφή του ανθρώπου με την τεχνολογία και επιστήμη, αναπτύχθηκε σταδιακά ένας νέος τρόπος ζωής. Αυτός βασίστηκε στον *ορθολογισμό* και στην ανάπτυξη νέων κανόνων *ελέγχου* και *εξουσίας* της κοινωνίας, που για πολλούς κοινωνιολόγους φάνταζε τότε σαν μία σημαντική ρωγμή με το παρελθόν και τις ιδέες που κυριάρχησαν πριν την βιομηχανική επανάσταση.

Ο κοσμοπολιτισμός εκείνης της εποχής για πολλούς εμφανίστηκε σαν ο ιδεολογικός καταλύτης εθνικών αντιπαραθέσεων και "*διαχωριστικών γραμμών*" στην κοινωνία. Μέσα από την μετακίνηση των πληθυσμών και την ανάπτυξη του μοντερνισμού η σημασία της εθνικής ταυτότητας και των εθνικών συγκρούσεων υποβιβάστηκαν δίνοντας έμφαση στις διαδικασίες συγχώνευσης των παραπάνω μέσα από την ανάπτυξη ενός Δυτικού-καπιταλιστικού τρόπου οργάνωσης της κοινωνίας (Bradley 1996:124). Προβάλλοντας την ιστορία κοινωνιολογικής θεωρίας η *Μαρξιστική* και ιδιαίτερα η *Νεο-μαρξιστική* αναζήτηση (βλέπε Phizacklea, Miles, Castles και Kocack) έστρεψε την προσοχή της στη διασύνδεση της φυλής (*race*) και της τάξης (*class*) τονίζοντας έτσι την κοινωνική διαστρωμάτωση σαν αποτέλεσμα της καπιταλιστικής οργάνωσης. Ιδίως για την *Νεο-μαρξιστική* σχολή όπως ειπώθηκε και παραπάνω, η διασύνδεση της καπιταλιστικής αποικιοκρατίας στις χώρες της περιφέρειας με την εσωτερική αποικιοκρατία στις χώρες του αναπτυγμένου καπιταλισμού, αποτέλεσε ένα μεγάλο μέρος της κοινωνιολογικής αναζήτησης γύρω από την μετανάστευση και τον ρατσισμό. Μέσα από τις μελέτες των παραπάνω μελετητών και ιδιαίτερα του νεο-πολιτισμικού *Μαρξισμού* (που εγκαθιδρύθηκε με την εμφάνιση, 1989, του *Μανιφέστο για τους Νέους Καιρούς*) του Stuart Hall, η προσοχή στράφηκε στους τρόπους μέσα από τους οποίους ο πολιτισμικός ηγεμονισμός της Δύσης χρησιμοποιούσε τις εθνικές διαφορές καθώς και τις ρατσιστικές εντάσεις για τη διατήρηση της ταξικής διαστρωμάτωσης. Η σχολή του Weber, απεναντίας, φαίνεται να ασχολήθηκε με μία πιο διευρυμένη και ελαστική ανάλυση της σημασίας της εργασίας και της οικονομικής διαστρωμάτωσης, στρέφοντας την προσοχή της στη θεωρία για τις διπολικές αγορές εργασίας και τις στεγαστικές-τάξεις (βλέπε Rex και Moore 1967).

σμών και την ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος οικονομικής οργάνωσης, πολλοί ήταν εκείνοι που πρότειναν σαν νέα ιδέα, την δημιουργία πολυπολιτισμικών πόλεων, που κύριο χαρακτηριστικό θα είχαν τη μείωση των διαφορών και την δημιουργία πληθυσμών που θα βασιζόντουσαν στην ανταλλαγή ειδών και ιδεών, με βάση το καπιταλιστικό πρότυπο ανάπτυξης. Μέρος αυτής της αναζήτησης ήταν η εξάπλωση της οικονομίας της Δύσης σε όλο τον κόσμο, δημιουργώντας για πρώτη φορά σχεδόν μιά παγκόσμια αλυσίδα περιφερειακών οικονομιών που λειτουργούσαν σαν κομμάτι της καπιταλιστικής βιομηχανίας.

Η αποικιοκρατία σαν οικονομική και πολιτισμική ιδέα, κατόρθωσε να επιβάλλει ένα τρόπο ζωής τόσο στις χώρες του ονομαζόμενου "*τρίτου κόσμου*" όσο και στις πόλεις της Δύσης. Οι "*εθνικές*" γειτονιές, τα γκέτο και η κατανομή των "*εθνικών*" ομάδων που προερχόντουσαν από τις περιφερειακές οικονομίες, και βρισκόντουσαν σε εργασίες υποδυέστερες από εκείνες που οι "*ντόπιοι*" συνήθιζαν να απασχολούνται, είναι ένα φαινόμενο που ακόμη και σήμερα αποτελεί μέρος της καθημερινότητας, και αυτό που ονομάζουμε *εσωτερική αποικιοκρατία*. Για πολλούς δε που έζησαν από κοντά την συνύπαρξη στην πόλη διαφορετικών πολιτισμών, η "*εθνική*" γειτονιά ήταν ο συντομότερος τρόπος να επισκεφθεί κανείς τον κόσμο, αφαιρώντας τον περιπατητή σε ένα σύντομο ταξίδι εξωτισμού και επαφής με το νέο. Όμως τα όρια της κάθε "*εθνικής*" γειτονιάς ήταν και παραμένουν καθορισμένα καθώς και οι εργασίες που συνήθως κάποιος αντικρύζει στο *Heathrow Airport* ή στο αεροδρόμιο του Βερολίνου, παραμένουν εξ' ολοκλήρου "*εθνικά*" κατανομημένες.

Όσο αφορά τις ιδέες, σήμερα φαίνεται να υπάρχει μια ισχυρή παρουσία του "*τρίτου κόσμου*" στις πόλεις της Δυτικής Ευρώπης μέσα από εξωτικά ακούσματα και γεύσεις, μέσα από ένα νέο art-decor που εξειδικεύεται στα είδη καθημερινής χρήσης των "*ξένων*", και στην παρουσίαση αυτών σαν συλλεκτικών αντικειμένων για τη μεσαία "*πολιτισμική*" κοινωνική τάξη. Για μία σειρά ανθρώπων από τη μεσαία τάξη μέχρι τους πλούσιους ή εξειδικευμένους μετανάστες, η πόλη πράγματι θυμίζει ένα μεγάλο "*εθνικό bazaar*" όπου η κάθε γωνία επιφυλάσσει εξωτικές απολαύσεις και νέες πολυπολιτισμικές εμπειρίες. Για άλλους, όπως τους νέους ανεπίσημους ή μη καταγεγραμμένους μετανάστες, η πόλη σήμερα αποτελεί ένα μεγάλο εργαστήριο εκμετάλλευσης και φτώχειας (Cohen 1997).

Το έθνικό bazaar για τους πρώτους, βρίσκεται σε μία ανοιχτή καταναλωτική αγορά όπου ο καταναλωτής απολαμβάνει τη μουσική του Salif Keita από το Mali, παρακολουθεί τη ομιλία του Edward Said για την κουλτούρα και ιμπεριαλισμό, και καταλήγει στο ιταλικό εστιατόριο της γειτονιάς του συζητώντας για τον “*τρίτο δρόμο*” του Anthony Giddens και τις προοπτικές μίας νέας έρευνας (επιδοτούμενης από την Ε.Ε.) για τον Κοινωνικό Αποκλεισμό. Και εδώ βρίσκεται ένα από τα βασικά θέματα που ο Cohen φαίνεται να αφήνει να αιωρείται χωρίς ανάλυση: τη δυνατότητα της Ευρώπης να δημιουργεί “*εθνικά bazaars*” προβάλλοντας ταυτόχρονα την Ευρωπαϊκή ταυτότητα οικονομικής - πολιτισμικής οργάνωσης.

Όπως εξηγεί ο Sayyid (1997) στο άρθρο του “*Framin The Muslim Diaspora in Europe: Europe is both a region and an idea*”, η ιδέα της Ευρωπαϊκής ένωσης στηρίχθηκε και στηρίζεται όχι σε μία γεωγραφική - χαρτογραφική προσέγγιση του συνόλου των χωρών (που απαρτίζουν την Ε.Ε.) ούτε σε μία *apriori* “*εθνικο-φυλετική*” ιδέα ομογένειας ανάμεσα στις χώρες της Ε.Ε., αλλά στη δημιουργία μίας κυρίαρχης ιδεολογίας. Αυτή βασίστηκε στη δημιουργία και πολιτισμική κατανάλωση του “*άλλου*” μέσα από εθνικές, φυλετικές, θρησκευτικές και πολιτικές κατηγοριοποιήσεις. Όπως ο Sayyid αναλύει, ο εχθρός της Ευρώπης από τα έξω, μεταφέρθηκε προς τα μέσα της Ευρώπης, και σήμερα μέσα από κατηγοριοποιήσεις που θυμίζουνε ταινίες φαντασίας της δεκαετίας 1950 στην Αμερική, ο Μουσουλμάνος ή Αλβανός μετανάστης φαντάζει σαν ο “*ξένος*” (alien) που με την παρουσία του θέτει ερωτηματικά στη ταυτότητα του “*ντόπιου*”. Για την Brah (1996) ο “*ξένος*” αποτελεί τη βάση επάνω στην οποία η ιδέα της Ευρώπης στηρίζεται. Όπως υποστηρίζει στο βιβλίο της *Cartographies of diaspora*, η νέα κατηγοριοποίηση ανάμεσα στους “*ξένους*” και “*ντόπιους*” στην Ευρώπη στηρίζεται μέσα από πολιτισμικά ιδεώδη, των Μητροπολιτικών περιοχών. Αυτά από τη μία πλευρά επιτρέπουν την συνύπαρξη στην πόλη διαφορετικών πολιτισμών, μέσα από την εργασιακή και κοινωνική οργάνωση, αλλά ταυτόχρονα υπενθυμίζουν την προσωρινή παρουσία των μεταναστών. Μέσα από την οικονομική αναδιοργάνωση, την αναβίωση του συντηρισμού στις κοινωνικές σχέσεις, οι μετανάστες και ιδίως οι ανελίσθημοι μετανάστες, φαντάζουν σαν φιγούρα του οικονομικού παρελθόντος που καταναλώνει πολύ και παράγει λίγο, μεταφέρει συνήθειες που θέτουν σε

ερωτηματικό τον νόμο και την τάξη (Hall 1983), και οργανώνεται σε κοινωνικές ομάδες που όπως η Brah αναλύει, μπορεί να βρίσκονται σε μία χώρα της Ευρώπης αλλά όχι να αποτελούν και μέρος αυτής (Brah 1996:166).

Η δημιουργία αυτής της “*διαφορετικότητας*” των μεταναστών, για την Brah, αποτελεί την αρχή της παραγωγής ενός εργασιακού δυναμικού που σήμερα χρειάζεται στην ελαστική επιχείρηση, μέσα από την κινητοποίηση κατηγοριοποιήσεων που υποτάσσουν τους μετανάστες στη λογική της παραπάνω επιχειρησιακής αναδιοργάνωσης.

Αν λάβει κανείς υπόψιν του αυτή την παρουσία του διαφορετικού πολιτισμικού στοιχείου στη πόλη της Δύσης, τότε πράγματι θα βρεθεί μπροστά σε ένα περιβάλλον που πλέον είναι δύσκολο, όπως τονίζει ο Cohen, να διαπραγματευτεί την ταυτότητα με βάση τις ιδέες που κυριαρχούσαν στις αρχές του αιώνα. Όμως αυτή η δυσκολία δεν βρίσκεται μόνο γιατί οι διάφορες εθνότητες βρίσκονται πλέον στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, ή όπως τονίζει ο Cohen στην ανάπτυξη *παγκόσμιων δικτύων πληροφόρησης, διασκέδασης και μεταφοράς ειδών*, αλλά επειδή τα στοιχεία που θέτουν τα όρια ανάμεσα στους μετανάστες και ντόπιους έχουν αλλάξει.

Αλλωστε, όπως ήδη έχει τονιστεί και παραπάνω η ιδέα της πολιτισμικής διαθεσιμότητας (από την άποψη της παρουσίας και ανταλλαγής ειδών - ιδεών) μέσα στις Μητροπόλεις της Δύσης αποτελεί ένα θέμα όχι πρόσφατο για την Ευρώπη. Από την εποχή της αποικιοκρατίας μέχρι την ανάπτυξη του Ιμπεριαλισμού, η Ευρώπη δημιούργησε όχι μονάχα τις υλικές αλλά και τις πνευματικές οδούς για την χρήση και κατανάλωση της διαφορετικότητας, τονίζοντας πάντα το ρόλο που έπαιζαν οι παγκόσμιες διασυνδέσεις στην ανάπτυξη της καπιταλιστικής αγοράς και κάλυψη των τοπικών αναγκών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ahmad (1994:128) για τον αναπτυσσόμενο καπιταλισμό, η παραπάνω πολιτισμική διαθεσιμότητα λειτούργησε σαν ένα τεράστιο “*εθνικό Supermarket*”, όπου ο καταναλωτής καταναλώνει διαφορετικούς πολιτισμούς χωρίς να ταυτίζεται με κανένα¹¹. Ετσι αν και θα μπορούσε κανείς

11. Για τον Ahmad (1994) η νέα πολιτισμική διαθεσιμότητα δημιουργεί κοινωνικούς χώρους στις Μητροπόλεις της Δύσης, όπου ο κάτοικος και η καταγωγή του φαντάζουν μύθοι και ο καθένας μέσα από τη διαρκή κατανάλωση και συναλλαγή διαφορετικών πολιτισμών δεν καταλήγει να ανήκει ή να ταυτοποιείται με όλους αλλά με κανέναν (σελ. 130).

να υποστηρίξει ότι οι Μητροπόλεις της Δύσης αφήνουν ή δημιουργούν χώρους φυγής από την ντόπια κλειστή κοινωνία και τις τοπικές δεσμεύσεις (αναπτύσσοντας έτσι ένα ρεύμα επιλογών που πριν δεν υπήρχαν), από την άλλη πλευρά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η ιδέα των “εθνικών Supermarkets” βασίζονται επάνω στην κατανομή των “εξωτικών προϊόντων” με βάση την κατανάλωσή τους και την χρήση τους που συμβολικά εξασφαλίζουν στον Ευρωπαίο μία άμμεση πρόσβαση στον κόσμο διαμορφώνοντας τα όρια αυτού.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να αποτελεί ένα υπερεθνικό bazaar, που στη βάση της ενοποίησης συνθέτει νέους εργασιακούς και πολιτισμικούς χώρους (χώροι που εξ’ ορισμού προσπαθούν να αποδεσμευθούν από κρατικές-παραδοσιακές κατηγοριοποιήσεις) όμως κατανέμουν το υλικό και το ανθρώπινο δυναμικό τους ανάλογα με τη χρήση του, σύμφωνα και με την ανακατανομή των σχέσεων εξουσίας για την επίτευξη των παραπάνω. Μπορεί η ιδέα του κοσμοπολιτισμού ή της παγκόσμιας πολιτισμικής οικονομίας να αφήνει περιθώρια αυτενέργειας και νέων μη εθνικών ταυτοτήτων, όπου το υποκείμενο και οι επιλογές του να συμμετέχουν στο νέο περιβάλλον¹², όμως δεν βρίσκεται έξω από ένα σχεδιασμό εξουσίας του νέου εργατικού δυναμικού. Με άλλα λόγια, μπορεί όπως τονίζει η Romaniszyn (1997) το νέο μεταναστευτικό ρεύμα στην Ευρώπη (ιδίως από τις Ανατολικές χώρες της Ευρώπης) να επιλέγει μέσω της μετανάστευσης να λάβει μέρος στη Ευρωπαϊκή αγορά και στον ανερχόμενο καταναλωτισμό, όμως αποτελεί μέρος ενός ελαστικού - κατευθυνόμενο από την αγορά προτύπου ζωής. Επίσης όπως ο Cohen (1997) και ο Galbraith (1998) αναλύουν, οι πολυεθνικές εταιρείες μπορεί να παίζουν καταλυτικό ρόλο στη διαθεσιμότητα και συνύπαρξη διάφορων πολιτισμών του νέου εργατικού δυναμικού στην πόλη, όμως ταυτόχρονα χτίζουν διαφορετικούς κοινωνικούς χώρους για τη χρήση του νέου μετανάστη. Η χρήση αυτή “φυλετικοποιείται” μέσα από διαδικασίες ανάπτυξης εργασιακής οργάνωσης που αναδεικνύουν τον Αλβανό ή Ρώσο μετανάστη στις χώρες της Ευρώπης σαν άνθρωπο υποδυέστερο και σαν σύμβολο το τί πρέπει ο

12. Στο *Postmodern Geographies* ο Soja (1989) αντιπαραθέτει τη λογική ότι η γεωγραφία του χώρου δεν αποτελεί ένα ουδέτερο, απολίτικο περιβάλλον όπου ο άνθρωπος παίζει λίγο ή καθόλου ρόλο στη σχεδίαση του, αλλά ένα πλαίσιο ζωής που είναι κοινωνικά κατασκευασμένο μέσα από την ενεργή παρουσία του και την σχέση του με την πολιτική της ηγεμονικής ιδεολογίας.

σύγχρονος Ευρωπαίος πολίτης να αποφεύγει.

Αυτή τη νέα χρήση του μετανάστη, μαζί με την εργασιακή οργάνωση, θα αναλύσουμε στο τρίτο μέρος μέρος του βιβλίου. Σε αυτό διεξοδικά θα επικεντρωθούμε, τονίζοντας τους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους ιδίως ο ανεπίσημος μετανάστης κατηγοριοποιείται και εγκλωβίζεται μέσα σε ένα σύστημα εξουσίας και προτύπων ζωής.

να υποστηρίζει ότι οι Μητροπόλεις της Δύσης αφήνουν ή δημιουργούν χώρους φυγής από την ντόπια κλειστή κοινωνία και τις τοπικές δεσμεύσεις (αναπτύσσοντας έτσι ένα ρεύμα επιλογών που πριν δεν υπήρχαν), από την άλλη πλευρά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η ιδέα των “εθνικών Supermarkets” βασίζονται επάνω στην κατανομή των “εξωτικών προϊόντων” με βάση την κατανάλωσή τους και την χρήση τους που συμβολικά εξασφαλίζουν στον Ευρωπαϊκό μία άμμεση πρόσβαση στον κόσμο διαμορφώνοντας τα όρια αυτού.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να αποτελεί ένα υπερεθνικό bazaar, που στη βάση της ενοποίησης συνθέτει νέους εργασιακούς και πολιτισμικούς χώρους (χώροι που εξ' ορισμού προσπαθούν να αποδεσμευθούν από κρατικές-παραδοσιακές κατηγοριοποιήσεις) όμως κατανέμουν το υλικό και το ανθρώπινο δυναμικό τους ανάλογα με τη χρήση του, σύμφωνα και με την ανακατανομή των σχέσεων εξουσίας για την επίτευξη των παραπάνω. Μπορεί η ιδέα του κοσμοπολιτισμού ή της παγκόσμιας πολιτισμικής οικονομίας να αφήνει περιθώρια αυτενέργειας και νέων μη εθνικών ταυτοτήτων, όπου το υποκείμενο και οι επιλογές του να συμμετέχουν στο νέο περιβάλλον¹², όμως δεν βρίσκεται έξω από ένα σχεδιασμό εξουσίας του νέου εργατικού δυναμικού. Με άλλα λόγια, μπορεί όπως τονίζει η Romaniszyn (1997) το νέο μεταναστευτικό ρεύμα στην Ευρώπη (ιδίως από τις Ανατολικές χώρες της Ευρώπης) να επιλέγει μέσω της μετανάστευσης να λάβει μέρος στη Ευρωπαϊκή αγορά και στον ανερχόμενο καταναλωτισμό, όμως αποτελεί μέρος ενός ελαστικού - κατευθυνόμενο από την αγορά προτύπου ζωής. Επίσης όπως ο Cohen (1997) και ο Galbraith (1998) αναλύουν, οι πολυεθνικές εταιρείες μπορεί να παίζουν καταλυτικό ρόλο στη διαθεσιμότητα και συνύπαρξη διάφορων πολιτισμών του νέου εργατικού δυναμικού στην πόλη, όμως ταυτόχρονα χτίζουν διαφορετικούς κοινωνικούς χώρους για τη χρήση του νέου μετανάστη. Η χρήση αυτή “φυλετικοποιείται” μέσα από διαδικασίες ανάπτυξης εργασιακής οργάνωσης που αναδεικνύουν τον Αλβανό ή Ρώσο μετανάστη στις χώρες της Ευρώπης σαν άνθρωπο υποδυσέστερο και σαν σύμβολο το τί πρέπει ο

12. Στο *Postmodern Geographies* ο Soja (1989) αντιπαραθέτει τη λογική ότι η γεωγραφία του χώρου δεν αποτελεί ένα ουδέτερο, απολίτικο περιβάλλον όπου ο άνθρωπος παίζει λίγο ή καθόλου ρόλο στη σχεδίαση του, αλλά ένα πλαίσιο ζωής που είναι κοινωνικά κατασκευασμένο μέσα από την ενεργή παρουσία του και την σχέση του με την πολιτική της ηγεμονικής ιδεολογίας.

σύγχρονος Ευρωπαίος πολίτης να αποφεύγει.

Αυτή τη νέα χρήση του μετανάστη, μαζί με την εργασιακή οργάνωση, θα αναλύσουμε στο τρίτο μέρος μέρος του βιβλίου. Σε αυτό διεξοδικά θα επικεντρωθούμε, τονίζοντας τους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους ιδίως ο ανεπίσημος μετανάστης κατηγοριοποιείται και εγκλωβίζεται μέσα σε ένα σύστημα εξουσίας και προτύπων ζωής.

Κεντρικές Παρατηρήσεις

Στα προηγούμενα κεφάλαια αναζητήσαμε μερικές από τις κεντρικές παρατηρήσεις γύρω από το θέμα της μετανάστευσης και των κοινωνικών προεκτάσεων αυτής. Αναμφισβήτητα, ο κοινωνιολογικός διάλογος γύρω από το παραπάνω θέμα επεκτείνεται σε πολύ πιο πολυσύνθετα ζητήματα που μερικά από αυτά θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Η θεωρητική προσέγγιση που αναπτύχθηκε παραπάνω επικεντρώθηκε στις διάφορες σχολές κοινωνιολογικής θεώρησης της μετανάστευσης, όπου άλλοτε το ενδιαφέρον έπεφτε στη μετακίνηση και στις δημογραφικές προεκτάσεις αυτής, στη ανάπτυξη παγκόσμιων δικτύων εργασίας και εργατικού δυναμικού, και άλλοτε στη δημιουργία μηχανισμών εξουσίας και ελέγχου της εργασίας των μεταναστών.

Δεν θα μπορούσαμε, ούτε κάτι τέτοιο είναι επιθυμητό, να απορρίψουμε τη επιστημονική χρησιμότητα κάποιων από τις σχολές που εξετάσαμε. Άλλωστε οι περισσότερες αλληλοσυμπληρώνουν τον θεωρητικό διάλογο και εξασφαλίζουν μία σφαιρική αντίληψη για τα κοινωνικά προβλήματα που η σημερινή εκμετάλλευση της εργασίας των ανεπίσημων μεταναστών δημιουργεί. Εξετάζοντας τη Νεο-Κλασική σχολή, αντιμετωπίσαμε την μετακίνηση των διάφορων πληθυσμών, βασικά σε μία αντίσταση του ατόμου απέναντι στις οικονομικές και πολιτικές καταστάσεις. Οι ατομικές επιλογές κυριαρχούν στη κοινωνιολογική θεώρηση σπρώχνοντας κατά κάποιο τρόπο τον αναλυτή προς μία κατεύθυνση αναζήτησης των αιτιών που σπρώχνουν έναν άνθρωπο στη εργασιακή μετακίνηση, και των αιτιών που τον ελκύουν από μία χώρα ή μία συγκεκριμένη πόλη. Αναπτύσσοντας νόμους για αυτές τις αιτίες καθώς και για μερικά από τα αποτελέσματα αυτής της μετακίνησης, η νεο-κλασική σχολή συντήρησε για πολλά χρόνια ένα μοντέλο ολιστικής προσέγγισης και ομογενοποίησης των μεταναστών. Και τα δύο στηρίχθηκαν σε ένα Ευρωκεντρικό πρότυπο ανάλυσης όπου οι δομές της Ευρωπαϊκής οικονομίας και πολιτικής, αποτελούσαν την αφετηρία για την προσέγγιση των μεταναστών, χωρίς να αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στις διαφορές κοινωνικής οργάνωσης χωρών, με διαφορές στην οικογενειακή, και εργασιακή δομή. Επίσης, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η νεο-κλασική σχολή φαίνεται να αφήνει έξω από τη θεωρητική συζήτηση την συμβολή της αποικιοκρατίας, του Ιμπεριαλισμού και του πολιτισμικού ηγεμονισμού της Δύσης στις λεγόμενες "τρίτο-κοσμικές" χώρες του κόσμου, και εξ' ορισμού να μην αναλύει καθόλου αυτό που σήμερα ονομά-

ζουμε ξεριζωμό και βίαιη μετακίνηση πληθυσμού.

Οι επόμενες πιο πρόσφατες (χρονολογικά) σχολές, ξεκινώντας από ανθρωπολογικές και οικονομοκεντρικές αναζητήσεις, ανέπτυξαν προσεγγίσεις που επικεντρώνονται στις δικτυακές σχέσεις των ατόμων και στις αλυσιδωτές μετακινήσεις οικογενειών και εθνικών ομάδων. Στηριζόμενοι επίσης σε μακρο-δομικές αναζητήσεις της πολιτικής οικονομίας της μετανάστευσης, νεο-μαρξιστικές αναλύσεις προσέφεραν (ιδίως τη δεκαετία του 1970) μία σειρά από μοντέλα οργάνωσης της μετακίνησης με βάση την διεθνή κατανομή εργασίας και την διεθνή επέκταση του καπιταλισμού.

Αντίθετα από τη νεο-κλασική σχολή, η τάση για ένα θεωρητικό προβληματισμό όπου η παραγωγή και οργάνωση του μεταναστευτικού κύματος πραγματοποιείται μέσα στα πλαίσια της Διεθνούς καπιταλιστικής οικονομίας, επικράτησε. Και αυτή η τάση έστρεψε την προσοχή μας, όπως σχεδόν και στην περίπτωση της νεο-κλασικής σχολής, στη δημιουργία ολιστικών μοντέλων για την επεξήγηση της μετανάστευσης μακριά από τις εμπειρίες και αναζητήσεις των μεταναστών και πολλές φορές μακριά από τις ιδιαιτερότητες που οι μετανάστες και οι χώρες προέλευσης είχαν. Η έμφαση στην εθνική-φυλετική και ταξική κατηγοριοποίηση μέσα από θεωρητικές προσεγγίσεις που ομογενοποιούσαν τους μετανάστες αλλά και τους απέδιδαν συγκεκριμένες ταυτότητες και ρόλους πολλές φορές κατέληγε στη δημιουργία προκαταλήψεων και διαχωρισμών που ενδυνάμωναν τους εθνικούς-κρατικούς διαχωρισμούς των χωρών υποδοχής.

Στο τελευταίο μέρος της αναζήτησής μας επικεντρωθήκαμε στην παγκοσμιοποίηση και κοινωνικό χώρο που καταλαμβάνουν οι ανεπίσημοι μετανάστες. Μέσα από μια σύντομη προσέγγιση των διαδικασιών που σήμερα επηρεάζουν την εργασιακή μετακίνηση, έγινε μια πρώτη προσπάθεια συσχέτισης της τελευταίας με τους πολιτικούς-πολιτισμικούς σχεδιασμούς ελέγχου των μεταναστών. Η παραγωγή και αναπαραγωγή αυτού του ελέγχου προβληματίσε την ανάλυση στρέφοντας την κοινωνιολογική μας σκέψη προς την ανάπτυξη της ελαστικής εργασίας, της δημιουργίας χώρων για τους μετανάστες, και της πολιτικής χρήσης αυτών από τις Ευρωπαϊκές κοινωνίες. Η ενωποίηση και η διάσπαση του εργασιακού και πολιτισμικού χώρου και υπόβαθρου, σαν αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, φαίνεται να επηρεάζει το σημερινό μεταναστευτικό δυναμικό και να του προσδίδει νέες διαστάσεις. Αυτές τις διαστάσεις θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε στα επόμενα κεφάλαια.